

Ἡ οὐσίωση τῶν ὄντων καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς

Ἀνδρέα Καρατζᾶ*

1. Εἰσαγωγή

Δὲν ἔχει περάσει πολὺς καιρὸς ἀπὸ τῆ συζήτηση ποὺ εἶχαμε μὲ Καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔθεσε τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἐξαφάνισης ἢ μὴ τῆς ψυχῆς μετὰ ἀπὸ τὸν βιολογικὸ θάνατο τοῦ ἀνθρώπου. Στὴν ἀρχὴ ὁμολογοῦμε ὅτι ξαφνιαστήκαμε. Θεωρήσαμε ὅτι ἦταν μία μορφή διερεύνησης ἐκ μέρους τοῦ τῶν θεολογικῶν μας πεποιθήσεων καὶ τοποθετήσεων ἔναντι λυμένων ἀπὸ αἰώνων θεμάτων. Στὴν ἐξέλιξη ὅμως τῆς συζήτησης διαπιστώσαμε ὅτι τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχει ἐπανέλθει στὸ ἐπίκεντρο θεολογικῶν συζητήσεων στὸ πλαίσιο μιᾶς προσπάθειας ἀπομάκρυνσης –ἢ καλύτερα κάθαρσης– τοῦ θεολογικοῦ λόγου ἀπὸ πλατωνικὲς καὶ νεοπλατωνικὲς ἀντιλήψεις. Μόλις εἶχαμε καταθέσει τὴ διδακτορικὴ μας διατριβὴ γιὰ τὴ σχέση ψυχῆς καὶ σώματος στὴν περὶ σωτηρίας διδασκαλία Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου καὶ ἦταν προφανὲς ὅτι ὁ ἀγαπητὸς συνομιλητὴς μας ἀναζητοῦσε ἐναγωνίως ὄχι μία ἀπάντηση, τὴν ὁποία εἶχε ἄλλωστε, ἀλλὰ τὴ θεολογικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ ἁγίου Συμεῶν, ἢ ὁποία δὲν θὰ στηριζόταν στὰ πλατωνικὰ καὶ νεοπλατωνικὰ ἐπιχειρήματα ἀλλὰ στὸν θεολογικὸ λόγο ἐνὸς θεωμένου ἀνθρώπου. Αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ λόγος ποὺ μᾶς ὠθήσε νὰ διερευνήσουμε περαιτέρω τὴν ἀντίληψη καὶ πίστη τοῦ ἁγίου Συμεῶν γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ τοὺς ἄξονες πάνω στοὺς ὁποίους ἐδράζει τὴν πεποίθησή του αὐτῇ. Ἀναπόφευκτα ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου ἔρχεται ὡς μέτρο ὀρθοδοξίας καὶ ὀρθολογίας,

* Ὁ Ἀνδρέας Καρατζᾶς εἶναι δρ. Ἐπιστημῶν ἀγωγῆς καὶ δρ. Θεολογίας καὶ μέλος Σ.Ε.Π. τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου.

τόσο τῶν πλατωνικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὴν ψυχὴ ὅσο καὶ διάφορων θεολόγων, οἱ ὁποῖοι διατείνονται ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατη, ἀλλὰ θνητή.

Στὴν προσπάθειά του ὁ ἄνθρωπος νὰ κατανοήσῃ τὸν κόσμον καὶ τὸν ἑαυτό του διήνυσε μίαν μεγάλη πορεία ἀπὸ τὴν προομηρικὴ ἐποχὴ μέχρι καὶ σήμερα. Ἡ βασικὴ ἐρώτηση ποὺ συνεχῶς θέτει καὶ ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα τῆς σκέψης του ἀφορᾷ τὴν οὐσία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Εἰδικώτερα, μπροστὰ στὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, προσπάθησε νὰ προσδιορίσῃ τί εἶναι αὐτὸ ποὺ παρέχει ζωὴ στὰ ὑλικά σώματα· ἂν ἡ ζωοποιὸς αὐτὴ δύναμη ἀποτελεῖ ξεχωριστὴ ἀπὸ τὸ σῶμα οὐσία, ἂν ἔχει ὑλικὴ προέλευση ἢ ἀποτελεῖ μίαν ἄλλης φύσεως οὐσία, διαφορετικὴ τῆς ὑλῆς. Καὶ ἂν πράγματι ἀποτελεῖ μίαν ἄλλη οὐσία, τί γίνεται αὐτὴ μετὰ ἀπὸ τὸν βιολογικὸ θάνατον καὶ τὴν κατάληξιν τῆς ζωῆς;

Ἡ ἀπάντησις ὡστόσο στὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἐξαφάνισις ἢ μὴ τῆς ψυχῆς μετὰ ἀπὸ τὸν βιολογικὸ θάνατον τοῦ ἀνθρώπου σχετίζεται μὲ τὴν ἀντίληψιν ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν ἴδιον τοῦ ἑαυτοῦ, γιὰ τὴ φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν του, γιὰ τὸ πρόσωπόν του ὡς ψυχοσωματικὴ ἐνότητα. Ἀνεξαρτήτως τοῦ τρόπου διαμόρφωσις αὐτῆς τῆς ἀντίληψις, εἴτε εἶναι δηλαδὴ προϊὸν λογικῶν συλλογισμῶν εἴτε ἀποτέλεσμα πίστεως, εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδέα ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴν ὑπαρξὴν του, γιὰ τὸ τί εἶναι ὄντολογικά (ὡς οὐσία) καὶ ὑπαρξιακά (ὡς ὑπαρξιν), ποὺ καθορίζει τὴν ἀπάντησιν ποὺ δίνει ἢ ποὺ ἐνστερνίζεται γιὰ τὴν ἐξαφάνισιν ἢ ὄχι τῆς ψυχῆς. Ἀναπόφευκτα ἡ ἀπάντησις στὸ ἐρώτημά μας σχετίζεται μὲ ἀπαντήσεις ποὺ κατὰ καιροὺς ἔδωκε ὁ ἄνθρωπος στὰ ἐρωτήματα: *Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος; Πῶς δημιουργήθηκε; Τί συνιστᾷ τὴν ἀνθρώπινον οὐσίαν; Τί εἶναι ἡ ψυχὴ; Ποιὰ ἡ σχέση τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς; Τί συνιστᾷ τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς, τὸ σῶμα, ἡ ψυχὴ, ἢ καὶ τὰ δύο μαζί; Τί εἶναι ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου;* Σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα ἢ ἀνθρωπότητα ἔδωκε διάφορες ἀπαντήσεις καὶ συνεπῶς διαμόρφωσε διαφορετικὰς τοποθετήσεις ἔναντι τοῦ ἐρωτήματος περὶ ἐξαφάνισις ἢ ὄχι τῆς ψυχῆς μετὰ ἀπὸ τὸν βιολογικὸ θάνατον τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰδικώτερα, ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τὰ πρωτοχριστιανικά χρόνια διαμόρφωσε τὴ δική του ἀντίληψιν γιὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατ' ἐπέκτασιν γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας

στην άθανασία τής ψυχής συνδέεται άρρηκτα τόσο με τον τρόπο δημιουργίας του ανθρώπου όσο και με το ευαγγέλιο περι τής ανάστασης των νεκρών, το οποίο παρουσίασε έμπρακτα ο Ίησους Χριστός με την ανάστασή Του. Στον διάλογο περι άθανασίας τής ψυχής ωστόσο, κάθε φορά που γίνεται αναφορά στη δημιουργία τής Κτίσεως και ειδικότερα στη δημιουργία του ανθρώπου και τής ανθρώπινης ψυχής, ή έμφαση δίνεται στην «έκ του μηδενός» (*ex nihilo*) δημιουργία των όντων και όχι στη θέληση και τη δημιουργική ενέργεια τής Αγίας Τριάδος, ή οποία προσδιορίζει τον τρόπο ούσίωσής τους και τα χαρακτηριστικά τής ούσίας τους. Έτσι, δημιουργείται ή πλασματική άποψη πως όλα τα κτιστά (ένέργεια, ύλη, υλικά σώματα, φυτά, ζώα, άκόμη και ο άνθρωπος) έχουν κτιστή ούσία με το ίδιο κοινό χαρακτηριστικό, αυτό τής «φυσικής» τάσεως προς την άνυπαρξία, στο τίποτε. Η τάση αυτή εκλαμβάνεται ως ιδιότητα τής φύσεως των κτιστών όντων. Κάθε όν δηλαδή, έπειδή προέρχεται «έκ του μηδενός», όδεύει προς το μηδέν κινούμενο από μία έσωτερική τής φύσης του δύναμη. Με άλλα λόγια, έφ' όσον όλα τα κτιστά προέρχονται στο εΐναι «έξ ούκ όντων», τότε με τον θάνατό τους ή την αποδόμησή τους επανέρχονται εκ φύσεως στο *nihilo*, στην άνυπαρξία τής ούσίας τους, στο τίποτε.

Η αντίληψη αυτή φαίνεται να στηρίζεται στην κατανόηση τής ούσίας όλων των κτιστών όντων ως αυθύπαρκτης, ανεξάρτητης, αυτόνομης ούσίας, ή οποία υπόκειται μόνο στους ένυπάρχοντες φυσικούς της νόμους. Η ούσία των όντων, με την αντίληψη αυτή θεωρείται ανεξαρτήτως του τρόπου δημιουργίας της με άποτέλεσμα ή κατανόησή μας να έστιάζει στο άποτέλεσμα «ούσία» και να παραθεωρεί τόσο την αίτία, δηλαδή τη θέληση και τη δημιουργική δύναμη του Θεού, όσο και τον συνεκτικό δεσμό κάθε κτιστής ούσίας με τη δημιουργική δύναμη του Θεού καθ' όλη τη διάρκεια ύπάρξεως του όντος. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε ο Θεός δεν δημιούργησε έναν «καλόν λίαν» κόσμο, έφ' όσον ό,τι έδημιούργησε έναντιώνεται «κατά φύση» στη θέληση του Θεού και τείνει στην έξαφάνιση, στο τίποτε, άκυρώνοντας τη δημιουργική Του θέληση! Η θέση αυτή προϋποθέτει έπιπλέον την ένταξη τής δημιουργικής ενέργειας του Θεού μέσα στο χωροχρονικό πλαίσιο τής κτίσεως και υποβάλλει τη θεότητα σε μία άνυπέρβλητη άνάγκη ύποταγής στον χρόνο. Η έξαφάνιση τής ούσίας κάθε όντος, ως

αποτέλεσμα έσωτερικῆς κίνησης τῆς οὐσίας του χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τοῦ δημιουργοῦ τῆς σὲ αὐτῇ, ἀκυρώνει τὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια του Θεοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ θέση ὅτι, γιὰ νὰ συνεχίσει ἡ ψυχὴ ἐνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου νὰ ὑπάρχει ὡς οὐσία δημιουργημένη «ἐξ οὐκ ὄντων» μετὰ ἀπὸ τὸν βιολογικὸ θάνατο τοῦ ἀνθρώπου, γεγονὸς ποὺ καθιστᾶ ἐφικτὴ τὴν ἀνάστασι τοῦ προσώπου αὐτοῦ, πρέπει νὰ εἶναι ἐνωμένη μετὰ τὸν Χριστό, νὰ ἔχει δηλαδὴ ἀπολάβει πρὶν τὸν χωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὸ σῶμα τὴν κατὰ χάριν ἀθανασία, δημιουργεῖ σοβαρὰ θεολογικὰ προβλήματα. Ἄν ἡ ἀνυπαρξία ἢ ὄχι τῆς ψυχῆς ὡς οὐσίας ἐξαρθᾶται ἀπὸ τὴν ἔνωσή τῆς μετὰ τὸν Χριστό, τότε οἱ ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων ποὺ δὲν ἔχουν ἐνωθεῖ μαζί Του πρὶν ἀπὸ τὸν βιολογικὸ τους θάνατο, θὰ ὀδηγηθοῦν πάραυτα στὴν ἀνυπαρξία, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ ἀκυρώνεται ἡ ἀνάστασι τῶν νεκρῶν ψυχοσωματικῶν προσώπων καὶ νὰ μὴν ὑφίστανται τῶν συνεπειῶν τῶν πράξεων ποὺ ἐπιτέλεσαν καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ βίου τους. Ἔτσι, ἡ διδασκαλία περὶ τῆς αἰώνιας τιμωρίας τῶν ἁμαρτωλῶν ἀναιρεῖται ἢ στὴν καλύτερη περίπτωση κλονίζεται σοβαρὰ μετὰ ὅτι αὐτὸ συνεπάγεται γιὰ τὴν ἐγκόσμια διαβίωσι τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπίσης, ἂν ἡ ψυχὴ ὑπάρχει ὡς οὐσία μόνον ὅταν εἶναι ἐνωμένη μετὰ τὸ σῶμα ἢ τὸν Χριστό, τότε βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μία θεολογικὴ ἀντίφασι, ἐφ' ὅσον τὸ ὑλικὸ σῶμα παρουσιάζεται νὰ ἔχει τὴν ἴδια ἰκανότητα μετὰ τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸν Χριστό, νὰ συντηρεῖ δηλαδὴ τὴν ψυχὴ στὴν κατηγορία τοῦ ὄντος.

Ἔτσι, ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐρωτήματα σχετικὰ μετὰ τὴ διερεύνησι τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ποὺ θέσαμε, εἶναι τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς σχέσεως τῆς κτιστῆς οὐσίας καὶ τῆς δημιουργικῆς δύναμης, θέλησις τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός, σύμφωνα μετὰ τὸν Συμεών, δημιούργησε κάθε κτιστὴ οὐσία, γιὰτὶ ἦταν ὁ μόνος ποὺ μπορούσε νὰ οὐσιώσει τὰ πάντα ἀπὸ τὸ τίποτε. Πῶς ὅμως οὐσιώσε κάθε ὄν καὶ πῶς ὑπάρχει κάθε οὐσία; Στὴ μελέτη μας αὐτὴ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀναδείξουμε τὴ σκέψι τοῦ ἁγίου Συμεών καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν οὐσίωσι τῶν κτιστῶν ὄντων καὶ πῶς μετὰ αὐτὴν ὀδηγοῦνται στὴν παραδοχὴ τῆς φυσικῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ στὴ διάκρισή τῆς ἀπὸ τὴν αἰδία ἀθανασία, στὴν ὁποία ἡ ψυχὴ μπορεῖ νὰ μετέχει ὄχι κατ' οὐσίαν ἀλλὰ κατὰ χάριν, μετὰ ἀποτέλεσμα τὴ θέωσι ὅλου τοῦ ψυχοσωματικοῦ ἀνθρώπου.

2. Ἡ ἐξ οὐκ ὄντων οὐσίωση καὶ ὑπαρξὴ τῶν κτιστῶν ὄντων

2.1. Ἡ ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση καὶ ἡ μεταποίησις

Ἡ κτίσις δημιουργήθηκε, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεό, ὁ ὁποῖος ἔφερε στὸ εἶναι ἀπὸ τὸ μηδέν, ἀπὸ τὸ τίποτα, κάθε ὄν. Στους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας βρίσκουμε δύο τρόπους κατανόησης τῆς ποίησης, τῆς δημιουργίας τῶν κτιστῶν ὄντων ἀπὸ τὸν ἄκτιστο Θεό, τὴν «ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση» καὶ τὴ «μεταποίησις» ἢ «διακόσμησις». Κατὰ τὸν Προκόπιο Γαζαῖο ἡ δημιουργία τῆς κτίσεως ὡς ὅρος ἀναφέρεται τόσο στὴν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση τῶν ὄντων ὅσο καὶ στὴ δημιουργία ὄντοτήτων μέσῳ τῆς μεταποίησις ἄλλων στοιχείων: «Ποίησις δὲ κτίσις καὶ ἐπὶ μεταποιήσεως λέγεται χωρὶς τῆς ἐξ ἀρχῆς οὐσιώσεως»¹. Στὴν ἴδια προοπτικὴ ὁ Εὐσέβειος Καισαρείας κάνει λόγο γιὰ διακόσμησις τοῦ παντός². Σύμφωνα μὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση, τὰ ὄντα ἀπέκτησαν μὲ τὴ δημιουργικὴ βούλησις τοῦ Θεοῦ οὐσία, ἡ ὁποία δὲν προϋπήρχε. Ἡ οὐσία τους δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ τίποτε, *ex nihilo*, ἀπὸ τὸ μηδέν. Ἀντίθετα, μὲ τὴ διαδικασίαν τῆς μεταποίησις ἢ διακόσμησις, ὁ Θεὸς δημιούργησε πολλὰ ὄντα, ὅπως τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, δημιουργώντας τὴν οὐσία τους ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ εἶχαν ἤδη δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν Ἴδιο. Ἡ μεταποίησις δηλαδὴ ἀναφέρεται στὴ σύνδεσις ἢ σύνθεσις πολλῶν πρωτογενῶς δημιουργημένων οὐσιῶν, ποὺ εἶχαν προηγουμένως δημιουργηθεῖ μὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς νέας οὐσίας, ἐνὸς νέου ὄντος³. Στὴν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση, γιὰ παράδειγμα, ἐντάσσεται ἡ δημιουργία τῆς ὕλης⁴ καὶ στὴ μεταποίησις ἢ δημιουργία τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

1. Προκοπίου Γαζαίου, *Υπομνήματα εἰς τὸ Δευτερονόμιον*, 32, 6, PG 87, 956D.

2. Εὐσέβειος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I, 2, 4, PG 20, 56A: ὁ Μωυσῆς «τὴν τοῦ παντός οὐσιώσιν τε καὶ διακόσμησιν ἀπογράφων».

3. Κατὰ τὴ δημιουργία ὄντων μὲ τὴ διαδικασίαν τῆς μεταποίησις ὑφίσταται ὡς ἀρχὴ καὶ ἡ ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση μὲ εἰδικώτερο νόημα. Κάθε ὄν ποὺ ἀποκτᾶ οὐσία ἔρχεται στὸ εἶναι ἐκ τοῦ μηδενός, γιὰτὶ δὲν προϋπήρχε τῆς οὐσίωσός του. Κάθε κτιστὸ ὄν ἔχει ἔτσι ἀρχὴ μέσα στὴν κτίσις, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ἡ οὐσίωσή του ἔγινε πρωτογενῶς μὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση ἢ δευτερογενῶς μὲ τὴ διαδικασίαν τῆς μεταποίησις.

4. Στὰ ὄντα ποὺ ἔχουν ἀρχὴ οὐσίωσις, σύμφωνα μὲ τὶς σύγχρονες γνώσεις μας, ἐντάσσονται τὰ στοιχεῖα τοῦ Περιδικοῦ Πίνακα τῶν Στοιχείων (π.χ. ὕδρογόνο, ὀξυγόνο, σίδηρος) ἢ τὰ ὑποατομικὰ σωματίδια.

Ἡ ἀρχὴ οὐσίωσης, ἡ ἀπόκτηση οὐσίας ἀπὸ τὸ τίποτε, ἀπὸ τὸ ὄντολογικὰ ἀπόλυτο μηδέν⁵, εἶναι γιὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας χαρακτηριστικὸ μόνον τῶν κτιστῶν ὄντων. Ὁ Δίδυμος Ἀλεξανδρείας διακρίνει μεταξὺ γένεσης τῆς θεότητος καὶ τοῦ ἐρχομοῦ στὸ εἶναι κάθε κτιστοῦ, ἀποδίδοντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ ἰδίωμα τῆς ἐξ ἀρχῆς οὐσίωσης μόνον στὰ κτιστὰ ὄντα. Ἡ θεότητα, ἡ Ἁγία Τριάδα, γεννήθηκε μὲ θεϊκὸ τρόπο· δὲν ἔγινε ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἔφερε στὸ εἶναι ἐξ οὐκ ὄντων κάθε κτιστό. Ὁ Θεὸς εἶναι αἰδῖος καὶ αἰώνιος καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχει ἀρχὴ οὐσίωσης, ὅπως ἡ κτιστὴ δημιουργία⁶. Ἡ ἀρχὴ οὐσίωσης δὲν ἀποτελεῖ θεῖο ἰδίωμα, ἀλλὰ ἰδίωμα τῶν κτιστῶν. Τὰ κτιστὰ εἶναι αὐτὰ ποὺ ἔχουν ἀρχὴ οὐσίωσης, γιὰτὶ προέρχονται ἐξ οὐκ ὄντων, δὲν ὑπῆρχαν δηλαδὴ αἰδίως καὶ αἰώνως. Ἡ ὄντολογικὴ διαφορὰ Θεοῦ καὶ κτίσεως, ἀκτίστου καὶ κτιστοῦ, ἔγκειται καὶ κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Νέο Θεολόγο στὸ γεγονός ὅτι: «μόνος δὲ ὁ τούτων ποιητῆς καὶ κτίστης Θεὸς ἄκτιστος, ἄναρχος, καὶ αἰεὶ ὢν καὶ πρὸ πάντων ὢν»⁷. Ὁ Θεὸς διαφέρει ἀπὸ τὴν κτίση, γιὰτὶ εἶναι αἰδῖος καὶ αἰώνιος καὶ δὲν ἔχει ἀρχὴ οὐσίωσης, εἶναι δηλαδὴ ἄκτιστος, ἄχρονος, αἰδῖος καὶ προϋπάρχει τῶν πάντων. Συνεπῶς, οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀναγνωρίζουν ὡς ἰδίωμα τῆς κτιστῆς δημιουργίας τὴν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση, ἰδίωμα ποὺ τὴ διακρίνει ἀπὸ τὸν Θεό.

2.2. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν κτιστῶν ὄντων ὡς σχέση μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ

Ἡ σκέψη τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὡστόσο δὲν ἐπικεντρώνεται μόνον στὴν ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργία τῶν πάντων, στὴν οὐσίωσή τους, ἀλλὰ διευρύνεται καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο διατηροῦνται στὸ εἶναι, στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχουν. Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὰ πάντα ἐξ οὐκ ὄντων καὶ τὰ πάντα ὑπάρχουν δι' αὐτοῦ, «δι' ὃν τὰ πάντα ἐστίν». Ἡ ζωὴ, ἡ κίνηση καὶ ἡ ὑπαρξὴ ὅλων γίνεται «ἐν αὐτῷ». Ἡ οὐσίωση καὶ

5. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰω. Ζηζιούλα, ἡ ἔννοια τοῦ μηδενὸς ὡς ὄντολογικὰ ἀπόλυτου σημαίνει ὅτι δὲν ἔχει κανένα ὄντολογικὸ περιεχόμενο, βλ. Ἰω. Ζηζιούλας, «Χριστολογία καὶ Ὑπαρξή: Ἡ διαλεκτικὴ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου καὶ τὸ δόγμα τῆς Χαλκηδόνος», *Σύναξη*, τ. 2 (1982), σσ. 9-20, ἐδῶ σ. 19.

6. Διδύμου Ἀλεξανδρείας, *Ἐξηγήσεις εἰς Ψαλμούς*, 117, 14, PG 39, 1560C: «-“Γινόμενος εἰς σωτηρίαν” ὁ Κύριος, οὐκ ἀρχὴν οὐσίωσης δέχεται, αἰδῖος γὰρ καὶ αἰώνιος ἐστι».

7. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Θεολογικὸς* 1, 168-170, SC 122, σ. 108.

ή ύπαρξη τῶν πάντων ἔχει αἴτιο τὴν θέληση τοῦ ἐνὸς καὶ μοναδικοῦ Θεοῦ. Τὰ πάντα ὑπάρχουν, ἔρχονται στὴν ὑπαρξη καὶ ὑπάρχουν, γιατί ὁ Θεὸς θέλει: «...αὐτὸς ὢν ὁ εἷς καὶ μόνος Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, δι' ὃν τὰ πάντα ἐστίν· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. Ὁ τι δὴ θέλει, τοῦτο γοῦν καὶ εἶη ἂν τὸ μόνον τῆς τῶν γενητῶν ἀπάντων οὐσιώσεώς τε καὶ ὑπάρξεως αἴτιον θέλοντος γὰρ ἐστὶ»⁸. Τὰ πάντα εἶναι, γιατί ὁ Θεὸς θέλει καὶ ἡ θέλησή Του εἶναι ἡ αἰτία τόσο τῆς οὐσίωσής τους ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ὅσο καὶ τῆς ὑπαρξῆς τους στὸ εἶναι ἐκ τοῦ μὴ εἶναι. Ὁ Θεὸς γιὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ αἰτία τόσο τῆς δημιουργίας τῶν ὄντων ὅσο καὶ τῆς ὑπάρξεώς τους στὸ εἶναι. Τὰ πάντα οὐσιώνονται καὶ ὑπάρχουν, γιατί ὁ Θεὸς θέλει. Καὶ γιὰ τὸν Συμεῶν, ὅλη ἡ κτίση, ἡ ὁρατὴ καὶ ἡ ἀόρατη, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δημιουργηματα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἀποτελεσμα τῆς βούλησής Του⁹, «ὅτε δὲ ἠβουλήθη», καὶ δὲν ἔχει τίς ιδιότητες τοῦ ἄκτιστου, τοῦ ἀναρχοῦ, τοῦ πάντοτε καὶ πρὸ πάντων ὑπάρχοντος, τίς ὁποῖες ἔχει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον ὁ Θεός. Κατὰ συνέπεια, ὁ Τριαδικὸς Θεὸς εἶναι ὁ μόνος ὁ ὁποῖος μποροῦσε νὰ προσδώσει διὰ τῆς θελήσεώς Του οὐσία ἐκ τοῦ μὴ ὄντος στὰ πάντα¹⁰, νὰ τὰ στερεώνει καὶ νὰ τὰ δυναμώνει, δηλαδὴ νὰ δημιουργεῖ καὶ νὰ διατηρεῖ τὰ πάντα στὴν ὑπαρξη¹¹.

Παράλληλα, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ, ὡς ἰδίωμα τῆς τριαδικῆς ὑπάρξεώς Του, δὲν γίνεται κατανοητὴ ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὰ μέτρα τῆς κτιστῆς δημιουργίας. Ἄλλο εἶναι ἡ θέληση τοῦ ἀίδιου καὶ αἰώνιου Θεοῦ καὶ ἄλλο ἡ θέληση ἐνός κτιστοῦ λογικοῦ ὄντος. Ἡ θέληση ἐνός κτιστοῦ λογικοῦ ὄντος, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, εἶναι κτιστὸ ἰδίωμα, ἰδίωμα κτιστοῦ ὄντος, καὶ ὑπάρχει ἡ ἴδια μὲ ἀρχὴ καὶ τέλος μέσα στὸ χωροχρονικὸ κτιστὸ πλαίσιο. Ἀντίθετα, ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπόκειται σὲ χωροχρονικὸ πλαίσιο καὶ γι' αὐτὸ πρέπει

8. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἀπολογητικά*, 4, 1, PG 22, 252C.

9. Πρβλ. καὶ Ἐπισκόπου Ἀγγελῶου Εὐθυμίου (Κ. Στυλίου), *Ἄνθρωπος: ἄρσεν καὶ θῆλυ. Μελέτη Χριστιανικῆς Ἀνθρωπολογίας*, Ἀθήνα 1990, σσ. 51 κ.έ.

10. Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *Θεολογικός* 1, 83, SC 122, σ. 102. Πρβλ. καὶ ὁ.π., 27, σ. 98.

11. Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *᾿Υμνος* 51, 70-74, SC 196, σ. 190: «Πῶς ὅλως ἔσται σύγκρισις σκιας καὶ ἀληθείας, / ἢ πνεύματος λειτουργικοῦ καὶ δουλικοῦ, εἰπέ μοι, / πρὸς πνεῦμα τὸ δεσποτικὸν καὶ παντοουργὸν καὶ θεῖον, / τὸ στερεοῦν καὶ δυναμοῦν πᾶσαν κτιστὴν οὐσίαν;».

νά νοεῖται ὡς αἰώνια καὶ αἶδια. Ὁ Θεὸς θέλει καὶ ἡ θέλησή Του εἶναι ἡ αἰώνια καὶ αἶδια δημιουργικὴ δύναμη ποὺ οὐσιώνει τὰ πάντα καὶ διατηρεῖ στὴν ὑπαρξὴ τὰ ὄντα. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν πάντων (τὸ εἶναι τους) ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, «θέλοντος γὰρ ἐστὶ».

2.3. Ἡ οὐσίωση καὶ ὑπαρξὴ τῶν κτιστῶν ἄβιων ὄντων

Ἄν ξαναδιαβάσουμε τὴ Γένεση, μένοντας πιστοὶ στὴν ἀνθρωπομορφικὴ ἀναλογία ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας, μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τὴ σχέση τῆς ἐξ ἀρχῆς οὐσίωσης καὶ ὑπαρξῆς τῶν κτιστῶν ὄντων μὲ τὴ θέληση καὶ τὴ δημιουργικὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ: «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος»¹². Μὲ τὸν πρῶτο στίχο τῆς Γενέσεως ὁ συγγραφέας δηλώνει τὴ δημιουργία ἀπὸ τὸν Θεὸ τοῦ χωροχρονικοῦ πλαισίου τῆς ὄρατῆς κτίσεως καὶ τῆς ὕλης. Ἀναφέροντας τὰ δύο ὀρατὰ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ἄκρα τῆς ὑλικῆς φύσεως, τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, παρουσιάζει τὸν Θεὸ νὰ δημιουργεῖ ἐν ἀρχῇ τὰ ὑλικά στοιχεῖα. Ἡ ὕλη, καὶ κατὰ συνέπεια ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, εἶναι τὰ πρῶτα δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Γιὰ τὸν συγγραφέα τῆς Γενέσεως εἶναι ὁ Θεὸς ποὺ δημιούργησε τὴν ὕλη καὶ τὸ χωροχρονικὸ πλαίσιο τῆς κτίσεως. Ἡ χρήση ἐδῶ τοῦ ἐποίησεν παραπέμπει στὴν ἀρχὴ τῆς οὐσίωσης τῶν ὑλικῶν στοιχείων. Κάθε ὑλικὸ στοιχεῖο ποὺ μπορεῖ νὰ διακρίνει κάποιος στὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ δημιουργεῖται ἐξ οὐκ ὄντων, ποιεῖται, οὐσιώνεται, μὲ συνέπεια νὰ ἔχει ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση. Ἡ ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση τῆς ὕλης ἔγινε μὲ τὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ («ἐποίησεν») καὶ παραμένει ὡς τὸ ἀρχικὸ ἀδιαμόρφωτο στοιχεῖο τῆς κτίσεως. Σὲ αὐτὸ τὸ στάδιο τῆς δημιουργίας ἡ γῆ, ἂν καὶ ἔχει δημιουργηθεῖ, δὲν ἔχει ἐμφανισθεῖ: «ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος». Αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ εἶναι τὸ σκότος πάνω ἀπὸ τὴν ἄβυσσο καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ τὰ ὕδατα. Στὸ χωροχρονικὸ αὐτὸ πλαίσιο μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι τὰ πάντα εἶναι βυθισμένα στὸ σκοτάδι καὶ στὸ ὑγρὸ στοιχεῖο, στὰ ὕδατα. Ταυτόχρονα, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπιφέρεται πάνω ἀπὸ τὰ ὕδατα. Ἐνῶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς κτιστῆς σκοτεινῆς καὶ ἀκατέργαστης κτιστῆς δημιουργίας, παρουσιάζεται ὡστόσο

12. Γεν. 1, 1-2.

νά παρευρίσκεται πλησίον, «ἐπάνω» αὐτῆς¹³. Ἐχοντας περάσει ἀπὸ τὴν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση τῆς ὑλικῆς κτίσεως στὴν παρουσίαση τῆς ὑπαρξῆς τῆς, ὁ συγγραφέας τῆς *Γενέσεως* συνδέει ἄμεσα τὴν ὑπαρξη τῆς ὑλικῆς κτιστῆς δημιουργίας (κτιστό) μὲ τὴν παρουσία τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ (ἄκτιστο). Γιὰ τὸν Συμεών, κατὰ τὴ δημιουργία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ὁ Τριαδικὸς Θεός, ὡς ἄυλο φῶς, δὲν διαχωρίζεται ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ κόσμον τοπικά, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴ δόξα καὶ τὴ θεότητά του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τὰ πάντα καὶ πανταχοῦ παρών¹⁴.

Χρησιμοποιώντας ἐπίσης ὡς ἀνάλογο τὸν ἄνθρωπο καὶ συγκεκριμένα τὸν ἔναρθρο λόγο (εἶπεν), ὁ συγγραφέας τῆς *Γενέσεως* παρουσιάζει στὴ συνέχεια τὸν Θεὸ νὰ δημιουργεῖ τὸ φῶς: «καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς»¹⁵. Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ δηλαδὴ μὲ τὸν λόγο Του τὴν οὐσία τοῦ φωτός, οὐσιώνει τὸ φῶς καὶ τὸ φέρνει στὴν ὑπαρξη. Ἡ δημιουργικὴ βούληση καὶ δύναμη τοῦ Θεοῦ, κατ' ἀναλογία τοῦ ἔναρθρου λόγου τοῦ ἀνθρώπου, ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ στόμα Του, ἐκφράζεται ἀχρόνως ἀπὸ τὸν ἄχρονο Θεὸ καὶ οὐσιώνει τὸ φῶς ὡς ὑπαρκτὸ ὄν μέσα στὸν χωροχρονικὸ κτιστὸ κόσμον. Ὁ ἀχρόνως ἐκφερόμενος αὐτὸς λόγος ἐκφράζει τὴν αἰδία καὶ αἰώνια βούλησή Του («γενηθήτω φῶς») μέσα στὸν χωροχρονικὰ πεπερασμένο κτιστὸ κόσμον.

Ἡ σύνδεση, ποὺ παρουσιάζει ὁ συγγραφέας τῆς *Γενέσεως*, τῆς οὐσίας τοῦ κάθε ἔνυλου καὶ μὴ ἔμβιου ὄντος (τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς, τοῦ φωτός), μὲ τὴν ἄχρονη καὶ αἰδία δημιουργικὴ βούληση τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα ἐκφράζεται εἴτε ὡς ποίηση εἴτε ὡς γέννηση (ἐκ τοῦ γίγνομαι) μὲ τὴν ἐκφορὰ τοῦ λόγου Του, ὑπερβαίνει κάθε φιλοσοφικὴ κατανόηση τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἀποδεχθοῦμε ὡς ἰσχύουσες τὶς παρακάτω συνέπειες:

Πρῶτον, ἡ δημιουργικὴ βούληση τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα παρουσιάζεται ὡς αἴτιο (ἐποίησεν, εἶπεν), δημιουργώντας τὰ κτιστὰ ὑλικά στοιχεῖα

13. Ἦδη ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους τῆς *Γενέσεως* ἐμφανίζεται ἡ διαλεκτικὴ σχέση κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου, μὲ τὴν ἀδιαίρετη καὶ ἀσύγχυτη ἔνωση τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν κτίση. Γιὰ τὴ διαλεκτικὴ σχέση κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου βλ. Ἰωάννη Ζηζιούλα, «Χριστολογία καὶ Ὑπαρξη...», ὅ.π., σσ. 9-20.

14. Ἀν. Καρατζᾶς, *Ἡ σχέση ψυχῆς καὶ σώματος στὴν περὶ σωτηρίας διδασκαλία Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου*, Διδακτορικὴ Διατριβή, Θεολογικὴ Σχολὴ ΕΚΠΑ, Αθήνα 2020, σ. 42 κ.ἑ.

15. *Γεν.* 1, 3.

και τὸν χωροχρονικὸ ὀρίζοντα τῆς κτίσεως, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπόκειται στὰ χωροχρονικὰ χαρακτηριστικά τους. Ἡ ἄχρονη ποιητικὴ ἐνέργεια καὶ ἐκφορὰ τοῦ δημιουργικοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ εἶναι ἐκτὸς τῆς κτιστῆς δημιουργίας, ὑπάρχει ἀσυγχύτως αὐτῆς στερεώνοντας καὶ δυναμώνοντας κάθε κτιστὸ ὄν, γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει χρονικὴ ἀρχὴ καὶ χρονικὸ τέλος. Ἡ βούληση δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει ἀδιαιρέτως καὶ ἀσυγχύτως μὲ τὴν κτίση¹⁶. Ἡ ἐκφορὰ, γιὰ παράδειγμα, τοῦ λόγου «γενηθήτω φῶς» ἀπὸ τὸν ἄχρονο Θεὸ ὑπερβαίνει τὸν χρόνον, ἐκφράζει τὴ βούλησή Του γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ φωτὸς καὶ θὰ ἐκφέρεται ἀχρόνως, ὅσο ἡ βούληση αὐτῆ δὲν ἀλλάζει. Τὸ φῶς ὡς κτιστὴ οὐσία ὑπάρχει, γιὰτὶ ἐκφέρεται ἀχρόνως ὁ λόγος τῆς δημιουργίας του.

Δεύτερον, ὁ οὐρανός, ἡ γῆ καὶ τὸ φῶς δὲν προϋπήρχαν. Μετὰ ἀπὸ τὴν οὐσίωσή τους ὑπάρχουν μέσα στὴν κτιστὴ δημιουργία. Ἡ δυνατότητα ἐπιστροφῆς τους στὸ τίποτε, στὴν ἀνυπαρξία, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ βούληση τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ποὺ καθορίζει, ποὺ προσδιορίζει τὴν ὑπαρξὴ ἐξ οὐκ ὄντων ἐνὸς ὄντος μέσα στὸ χωροχρονικὸ πλαίσιο, εἶναι ἡ βούληση τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐκφέρεται ἀχρόνως ἐκτὸς τοῦ χωροχρονικοῦ πλαισίου καὶ συνάμα ὑπάρχει ἀδιαιρέτως καὶ ἀσυγχύτως μὲ τὴν κτίση. Καθετὶ ὑπάρχει συνδεδεμένο –σὲ σχέση– μὲ τὴ βούληση τοῦ Θεοῦ. Τὰ κτιστὰ ἄβια ὄντα συνεπῶς ὑπάρχουν στὸ εἶναι λόγῳ τῆς ἄχρονης δημιουργικῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταυτόχρονα ὑπόκεινται ἀνὰ πᾶσα στιγμή στὴ δυνατότητα ἀλλαγῆς τῆς θείας βούλησης καὶ στὴν ἀποουσίωσή τους, στὴν ἐπάνοδό τους στὴν ἀνυπαρξία, στὸ *nihilo*, στὸ τίποτε. Ἔτσι, τὰ ὑλικά στοιχεῖα καὶ τὸ φῶς ὡς οὐσίες συνδέονται ἀδιαιρέτως καὶ ἀσυγχύτως μὲ τὴν ἄχρονη καὶ αἰδία ἐκφραση τῆς βούλησης τοῦ Θεοῦ («ἐποίησεν», «γενηθήτω φῶς»). Ἡ ὑπαρξὴ τους μέσα στὴν κτίση, ὡς ὄντων δηλαδὴ, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς φυσικὲς τους ιδιότητες ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀχρόνως καὶ αἰδίως ἐκφραζόμενη βούληση τοῦ Θεοῦ.

Τρίτον, τὰ ὑλικά στοιχεῖα καὶ τὸ φῶς, ἐνῶ ἔχουν προσδιορίσιμη χρονικὴ ἀρχὴ λόγῳ τῆς ἐμφάνισής τους ὡς κτιστῶν οὐσιῶν ἐξ οὐκ ὄντων μέσα στὸ χωροχρονικὸ πλαίσιο κατὰ τὴ βούληση τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔχουν

16. Πρβλ. τὴ διδασκαλία τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ γιὰ τοὺς λόγους τῶν ὄντων, οἱ ὁποῖοι ταυτίζονται μὲ τὰ αἰδία θελήματα τοῦ Θεοῦ στό: πρεσβ. Νικολάου Λουδοβίκου, *Ἡ εὐχαριστιακὴ ὄντολογία στὴ θεολογικὴ σκέψη τοῦ Ἁγ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ*, Διδακτορικὴ διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1989.

προσδιορίσιμο χρονικό τέλος, χρονικό σημείο έξαφάνισης, επιστροφής στο *nihilum*, στο μηδέν, γιατί το τέλος τους ή η άλυπη τους ταυτίζεται με το τέλος όλης της κτιστής δημιουργίας και προϋποθέτει την αλλαγή της άχρονης βούλησης του Θεού που τα δημιούργησε. Το φως, για παράδειγμα, θα πάψει να υπάρχει ως κτιστό όν, ως κτιστή ουσία, μόνο αν και όταν ο Θεός το θελήσει. Δεν συμπεριλαμβάνεται στην ουσία του φωτός και κάθε άλλου κτιστού όντος ούτε μία έγγενής, φυσική κίνηση προς την ύπαρξη, έφ' όσον δημιουργήθηκε έξ ουκ όντων από τον Θεό, ούτε μία έγγενής κίνηση προς διατήρησή του στην ύπαρξη, έφ' όσον υπάρχει μέσα στο χωροχρονικό πλαίσιο ως διαρκές αποτέλεσμα της άχρονης βούλησης του Θεού, αλλά ούτε και μία έγγενής κίνηση προς την άλυπη ή άλυπη του ως δυνατότητα συνδέεται με την αλλαγή της άχρονης θέλησης του Θεού. Οι ουσίες των υλικών στοιχείων και του φωτός συγκρατούνται στην ύπαρξη λόγω της άχρονης έκφορας της βούλησης του Θεού. Ο Θεός είναι ο μόνος που μπορεί να αντιστρέψει την ουσίωση κάθε υλικού στοιχείου ή του φωτός και να τα οδηγήσει στην άλυπη, στο μη είναι, στο *nihilum*, στο τίποτε, αντιστρέφοντας τη βούλησή Του.

Με βάση αυτήν την άγνωση των πρώτων στίχων της Γενέσεως γίνεται κατανοητό πως για τα κτιστά άβια όντα ή ύπαρξή τους υπόκειται διαρκώς στη δυνατότητα επιστροφής στην άλυπη, όχι λόγω μιās φυσικής ιδιότητάς τους, αλλά λόγω της άπόλυτης έξάρτησής τους από τη θέληση του Θεού.

2.4. Η ουσίωση και ύπαρξη των κτιστών έμβιων όντων

Αν έξετάσουμε τώρα τα κτιστά ζώοντα όντα ως προς την έξ αρχής ουσίωση δημιουργία τους, θα διαπιστώσουμε ότι ως διακριτά όντα δεν έχουν έξ αρχής ουσίωση, αλλά δημιουργούνται από τη μεταποίηση άλλων στοιχείων, τα όποια έχουν έξ αρχής ουσίωση. Τα έμβια όντα δηλαδή δημιουργούνται με τη διαδικασία της μεταποίησης. Ένω

17. Η άποδοχή μιās έγγενοϋς φυσικής κίνησης των όντων προς την άλυπη, στο τίποτε, στο μηδέν, θα αντιστρατευόταν τη θεία δημιουργική βούληση θέτοντας την κτιστή φύση των όντων υπεράνω της άκτιστης δημιουργικής θέλησews του Θεού και θα άκύρωνε το λίαν καλό έργο του Θεού, έφ' όσον θα παρουσίαζε τον Θεό ως δημιουργό του θανάτου και της άπώλειας, της καταστροφής.

ὡς ὄντα δὲν προϋπήρχαν καὶ μετὰ τὴν δημιουργικὴ βούληση τοῦ Θεοῦ ἦρθαν «ἐξ οὐκ ὄντων» στὸ εἶναι, ἢ οὐσία τους δημιουργεῖται ἀπὸ ἤδη ὑπάρχουσες οὐσίες. Συνεχίζοντας τὴν ἀνάγνωση τῶν στίχων τῆς Γενέσεως ποὺ ἀναφέρονται στὰ ἔμβια ὄντα διαβάζουμε: «καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως»¹⁸. Ἡ οὐσίωση τῶν ὄντων, ποὺ ἀνήκουν στὴ χλωρίδα, ἐγένετο διὰ τοῦ αἰδίου καὶ ἄχρονου λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει τὴν αἰδία καὶ ἄχρονη θέληση καὶ δημιουργικὴ Του δύναμη γιὰ τὴ δημιουργία καὶ ὑπαρξή τους μέσα στὸ χωροχρονικὸ πλαίσιο τῆς κτίσεως. Ἡ οὐσίωση τῶν φυτῶν καὶ γενικὰ τῆς χλωρίδας, ἐνῶ πραγματοποιεῖται ἐξ οὐκ ὄντων μετὰ τὴν δημιουργικὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ («καὶ εἶπεν ὁ Θεός»), δὲν προϋποθέτει ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση. Ὅλα τὰ φυτὰ ὡς οὐσίες προέρχονται ἀπὸ τὴ μεταποίηση στοιχείων τῆς γῆς: «βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Ἡ κτιστή τους οὐσία εἶναι σύνθεση τῶν στοιχείων τῆς γῆς. Ἔτσι, ἡ ὑπαρξὴ κάθε ἀτομικῆς ὑπόστασης ἐνὸς φυτικῷ ὄντος σὲ βιολογικὸ ἐπίπεδο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ φυσικὴ τάση, ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς οὐσίας του, γιὰ ὀλοκλήρωση τοῦ βιολογικοῦ του κύκλου μετὰ τὸν θάνατο καὶ τὸ πέρασμά του στὴν ὑποστατικὴ ἀνυπαρξία. Καθένα ἀπὸ αὐτά, ὡς ἀτομικὲς ὑπάρξεις, ἔχει τόσο προσδιορισίμη ἀρχὴ ὑπαρξῆς (σπέρμα – σύνθεση τῶν στοιχείων τῆς γῆς) ὅσο καὶ προσδιορίσιμο τέλος (ἀποσύνθεση τῶν στοιχείων αὐτῶν). Ἔτσι, ἡ οὐσία τους ἀκολουθεῖ ἓναν κύκλο ποὺ ἐπαναλαμβάνεται λόγῳ τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ νὰ παράγουν σπέρμα. Μετὰ τὸν τρόπο αὐτόν, ἢ ὄντολογικὴ ὑπαρξὴ ἐνὸς φυτικῷ ὄντος, ἢ διατήρηση τῆς οὐσίας του, δὲν σταματᾶ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἄχρονη θέληση τοῦ Θεοῦ.

Στὴ δημιουργία τῶν ζώων ὅμως ὁ συγγραφέας τῆς Γενέσεως προσθέτει μία σημαντικὴ διαφοροποίηση: «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζώων καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὰ κήτη τὰ μεγάλα καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζώων ἐρπετῶν, ἃ ἐξήγαγεν τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν, καὶ πᾶν πετεινὸν πτερωτὸν κατὰ γένος. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλὰ» καὶ «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζώων κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἐρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος.

18. Γεν. 1, 11.

καὶ ἐγένετο οὕτως.»¹⁹. Ἐδῶ εἰσάγεται μία διαφοροποίηση ὡς πρὸς τὴν οὐσίωση τῶν ζώων (πανίδα τῆς κτίσεως) ποὺ δημιουργεῖ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἡ οὐσίωση τῶν ζώων, κατὰ τὸ ὑλικό τους μέρος, γίνεται ἀπὸ τὰ ὕδατα καὶ τὴ γῆ, ἀπὸ στοιχεῖα τῆς κτίσεως, ἐνῶ ταυτόχρονα δηλώνεται ὅτι ἀποτελοῦν ψυχὲς ζῶσες²⁰. Τὰ ζῶα εἶναι, κατὰ τὸν δημιουργικὸ λόγο τοῦ Θεοῦ («Καὶ εἶπεν ὁ Θεός»), ψυχὲς ζῶσες, ἔχουν δηλαδὴ ζωὴ, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ φυτά, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὅτι δὲν μετέχουν ζωῆς²¹.

Ὡστόσο, ἡ ζωὴ σὲ ἓνα κτιστὸ ἔνυλο καὶ ζωντανὸ ὄν ἐκφράζεται γιὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν αἴσθηση, τὴν κίνηση καὶ τὴν ἀναπνοή, ποὺ τοῦ προσδίδει ἡ συνύπαρξη σὲ αὐτὸ ἐνὸς κτιστοῦ πνεύματος. Ἀντίθετα, ὁ θάνατος δηλώνεται μὲ τὴν ἀπουσία τῶν τριῶν παραπάνω χαρακτηριστικῶν λόγῳ τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ὑλικῶν στοιχείων ἀπὸ τὸ κτιστὸ πνεῦμα. Ἡ ζωὴ στὸν ὑλικὸ κόσμο γιὰ τὸν Συμεῶν εἶναι ἡ σύνδεση ὑλικῶν στοιχείων μὲ πνεῦμα, μὲ ἓνα ἄυλο καὶ κτιστὸ στοιχεῖο ποὺ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ παρέχει αἴσθηση, κίνηση καὶ ἀναπνοή. Τὸ κτιστὸ πνεῦμα γιὰ τὸν Συμεῶν εἶναι ἡ δωρεὰ τοῦ Κυρίου μὲ τὴν ὁποία παράγεται ζωὴ καὶ δημιουργοῦνται ἔμφυχα ζῶα²². Ἔτσι, τὰ ζῶα, σύμφωνα μὲ τὸν Συμεῶν, ἔχουν κτιστὸ πνεῦμα²³. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζώων

19. Γεν. 1, 20-21 καὶ 24

20. Γεν. 1, 20-21 καὶ 24.

21. Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *Κεφάλαια* 3, κεφ. 74, SC 51b, σ. 166: «τὰ γὰρ φυτά, εἰ καὶ κινεῖται καὶ αὖξι ἀλλ' οὐ λέγομεν φυσικῶ θέληματι τὴν κίνησιν ποιεῖσθαι καὶ τὴν αὖξισιν, ἄψυχα γὰρ πᾶν δὲ ἔμφυχον καὶ φυσικὸν ἔχει θέλημα». Ὁ Συμεῶν θεωρεῖ τὴν κίνηση ποὺ προέρχεται ἀπὸ φυσικὸ θέλημα χαρακτηριστικὸ τῆς ζωῆς. Ἔτσι κάθε κτιστὸ πνεῦμα (ψυχὴ) εἶναι φορέας ζωῆς καὶ ἔχει φυσικὸ θέλημα, θέλημα ποὺ παράγει ἢ φύση τοῦ ὄντος. Τέτοιο θέλημα ἔχουν μόνον τὰ ἔμφυχα καὶ φυσικὰ ὄντα, στὰ ὁποῖα δὲν συγκαταλέγει τὰ φυτά.

22. Συμεῶν Νέου Θεολόγου, Ἔγγραφο 35, 107-123, SC 174, σ. 448.

23. Ἔγγραφο 30, 190-193, SC 174, σ. 354. Βλ. καὶ Ἔγγραφο 44, 55-60, SC 196, σ. 74. Ὁ Συμεῶν φαίνεται νὰ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας. Σύμφωνα μὲ τὸν Μ. Βασίλειο ἡ «ψυχὴ» τῶν ζώων ἔχει ὑλικὴ προέλευση βλ. Μ. Βασίλειο, *Εἰς τὴν ἑξαήμερον*, SC 26bis, VIII.2.1-8: «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Διὰ τί ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν ἐξάγει; Ἴνα μάθης διαφορὰν ψυχῆς κτήνους καὶ ψυχῆς ἀνθρώπου. Μικρὸν ὕστερον γνώση, πῶς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου συνέστη· νῦν δὲ ἄκουε περὶ τῆς τῶν ἀλόγων ψυχῆς. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον, παντὸς ζώου ἡ ψυχὴ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐστὶν αἷμα δὲ παγὲν εἰς σάρκα πέφυκε μεταβάλλειν ἢ δὲ σὰρξ φθαρεῖσα εἰς γῆν ἀναλύεται γεηρὰ τίς ἐστὶν εἰκότως ἢ ψυχὴ τῶν κτηνῶν». Ἐπίσης, ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, κάνοντας διάκριση τῆς

διαφοροποιείται ως πρὸς τὸν νοῦ, ἀφοῦ τὰ κτήνη εἶναι ἄλογα. Γιὰ τὸν Συμεὼν καθετὶ ποῦ ἔχει αἴσθηση εἶναι ἔμφυχο, ἐνῶ ὅτιδήποτε εἶναι ἄμοιρο αἰσθήσεως εἶναι ἄψυχο.

Τὸ κτιστὸ αὐτὸ πνεῦμα τῶν ζώων εἶναι ἄλογο καὶ ὑποστηρίζει τὴ ζωὴ (αἴσθηση, κίνηση καὶ ἀναπνοή). Ἔτσι, ἐνῶ τὰ ζῶα ἔχουν μία ὕλική οὐσία, ἢ ὅποια συντίθεται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς γῆς μὲ τὴ διαδικασία τῆς μεταποίησης, ταυτόχρονα ἔχουν καὶ ἓνα ἄλλο στοιχείο, ὄχι ὕλικό, ἓνα κτιστὸ πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὡς οὐσία παρουσιάζεται ὡς ἄμεσο ἀποτέλεσμα τοῦ δημιουργικοῦ λόγου καὶ ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ τὸ κτιστὸ πνεῦμα τῶν ζώων συγκαταλέγεται στὶς οὐσίες ποῦ ἔχουν ἀρχὴ οὐσίωσης.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ θάνατος κάθε θνητοῦ ὄντος εἶναι ἡ ἀπώλεια τῆς ζωῆς, τῆς ἀδυναμίας πλέον τῶν δομικῶν ὕλικῶν καὶ ἄυλων στοιχείων τοῦ νὰ ἐκφράζουν τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς. Ὁ Συμεὼν ἔχοντας μπροστά του τὸ νεκρὸ σῶμα ἀντιλαμβάνεται τὸ φαινόμενο τοῦ θανάτου ὡς διαχωρισμὸ τοῦ ἄυλου κτιστοῦ πνεύματος (τῆς ψυχῆς) ἀπὸ τὸ ὕλικό σῶμα. Ἔτσι, ὁ βιολογικὸς θάνατος τῶν ζώων εἶναι ἡ ἀπουσία ἐκδήλωσης αἴσθησης, ἀναπνοῆς καὶ κίνησης στὸ σῶμα, φαινόμενα ποῦ προσδιορίζουν τὸ φαινόμενο ζωῆ καὶ ὑπάρχουν λόγῳ τῆς σύνδεσης τοῦ ὕλικου σώματος μὲ ἓνα κτιστὸ πνεῦμα. Τὸ ἔνυλο ζωντανὸ ὄν ἀρχικὰ μὲ τὸν διαχωρισμὸ του ἀπὸ τὸ κτιστὸ πνεῦμα μεταβαίνει στὴν κατάσταση τοῦ ἔνυλου νεκροῦ ὄντος (θάνατος) καὶ στὴ συνέχεια λόγῳ τῆς ἀποδόμησης τῶν ὕλικῶν στοιχείων ποῦ τὸ συνθέτουν σταδιακὰ ἐξαφανίζεται, περὶ ἄλλα δηλαδὴ στὴν ἀνυπαρξία. Ἡ μετάβαση αὐτὴ νοεῖται ὡς διαχωρισμὸς ὕλικῶν καὶ πνευματικῶν στοιχείων, ὡς ἀπο-σύνδεση τῶν στοιχείων ποῦ τὸ συναποτελοῦν καὶ συντηροῦν τὴ ζωὴ. Ἡ ἔννοια θνητότητα συνεπῶς περιγράφει τὴν ιδιότητα ἐνὸς ἔνυλου ζωντανοῦ ὄντος νὰ μεταβαίνει ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς βιολογικῆς ζωῆς στὴν κατάσταση τοῦ θανάτου καὶ στὴ συνέχεια στὴν κατάσταση τῆς ἀνυπαρξίας. Ἡ θνητότητα ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ ταυτίζεται ἐννοιολογικὰ μὲ τὴν

ἄλογης ψυχῆς τῶν ζώων καὶ τῆς λογικῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, δηλώνει ὅτι ἡ ἄλογη ψυχὴ δημιουργεῖται μὲ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴ γῆ βλ. *Περὶ ὄρων, Περὶ ψυχῆς καὶ νοός*, PG 28, σ. 545: «δισσῶς λέγεται ἡ ψυχὴ, μία μὲν ἡ ἄλογος, ἥτις ἐστὶ τὸ τῶν κτηνῶν ἑτέρα δὲ ἡ λογικὴ, ἥτις ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἡ μὲν τῶν κτηνῶν (ψυχὴ) ἐκ τῆς γῆς ἔλαβε τὴν δημιουργίαν κατὰ Θεοῦ πρόσταξιν, ὡς ἡ θεία λέγει Γραφή».

άνυπαρξία ὄλου τοῦ ὄντος, ἐφ’ ὅσον κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου ὑπάρχει ἀκόμη τὸ ὑλικὸ μέρος τῶν ζώντων ὄντων. Ἡ θνητότητα, ὡς ἐκ τούτου, ὡς ἔννοια συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴν ἐκ φύσεως ἀδυναμία τοῦ ἔνυλου ζωντανοῦ ὄντος νὰ ἀντιστέκεται στὴν ἀποσύνδεση, στὴ ροὴ τῆς οὐσίας του²⁴, δηλαδή στὴ φθορά, ἢ ὁποῖα ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸν διαχωρισμὸ τῶν ὑλικῶν στοιχείων ἀπὸ τὸ κτιστὸ πνεῦμα καὶ ἀποτελεῖ τὸν πρῶτο σταθμὸ στὴν πορεία τοῦ ὄντος πρὸς τὴν ἀνυπαρξία. Γι’ αὐτὸ ὡς ἔννοιες οἱ λέξεις *θνητός*, *θνητότητα* χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μόνο γιὰ τὰ ἔνυλα ζωντανὰ ὄντα, γιὰ τὰ ἔμφυχα, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὰ ζῶα καὶ ὁ ἄνθρωπος. Κάθε ἔμβιο ὄν, φυτὸ, ζῶο, ἄνθρωπος συνεπῶς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ θνητότητα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ λάβει τὸ κατηγορούμενο *ἀθάνατος*. Ἡ βιολογικὴ θνητότητα εἰσέρχεται στὴν κρίση μετὰ ἀπὸ τὴν ἔκπτωση ἀπὸ τὸν Παράδεισο καὶ ἔκτοτε ἀποτελεῖ ιδιότητα τῆς φύσεως τῶν ἔμβιων ὄντων, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται μὲ τὴ διαδικασία τῆς μεταποίησης καὶ λόγω αὐτῆς ὀδηγοῦνται ὡς ὄντολογικὲς ὑποστάσεις στὴν ἀνυπαρξία, στὸ τίποτε. Τὰ ὄντα αὐτά, λόγω τῆς δημιουργίας τους χωρὶς ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση ὡς πρὸς τὸ ὑλικὸ τους μέρος καὶ τῆς δημιουργίας τῆς οὐσίας τους ἀπὸ ἓνα σύνολο οὐσιῶν, ἔνυλων καὶ ἄνυλων, εἶναι φθαρτὰ καὶ θνητά.

Παρ’ ὅλα αὐτά, ἐνῶ στὸν ὑλικὸ κόσμο ἡ ἀπώλεια τῆς βιολογικῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ κάθε συγκεκριμένο ὄν ἐπιφέρει τὸν βιολογικὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνυπαρξία τοῦ ὄντος, δὲν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν ἐξαφάνιση τῶν στοιχείων ποὺ συνθέτουν τὴν οὐσία του. Στὸν ὑλικὸ κόσμο ὁ βιολογικὸς θάνατος ὡς ἀποδόμηση καὶ ἐξαφάνιση ἑνὸς ὄντος δὲν συνεπάγεται τὴν ἐξαφάνιση τῶν δομικῶν του στοιχείων εἴτε αὐτὰ εἶναι ὑλικά εἴτε ἄνυλα. Τὰ ὑλικά δομικὰ στοιχεῖα τοῦ ὄντος ἀποδομοῦνται καὶ διασπείρονται στὴ φύση, ὅπως συμβαίνει μὲ ἓνα σάπιο μῆλο, ἓνα ζῶο ἢ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἄνυλο στοιχεῖο, τὸ κτιστὸ πνεῦμα (ἢ ψυχὴ), παύει νὰ γίνεται ἀντιληπτὸ, ιδιότητα ποὺ τοῦ παρεῖχε ἢ συνύπαρξή του μὲ τὸ ὑλικὸ σῶμα. Τὰ στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν τὸ κάθε ἔμβιο ὄν καὶ εἶχαν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση μὲ τὸν θάνατο τοῦ ὄντος δὲν περνοῦν, ὅπως αὐτό, στὴν

24. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Κατήχησις* 25, 70-72, SC 113, σ. 54-56: «*εἰ μὴ τι πάντως τὴν τούτου ῥεῦσιν καὶ τὸ χωροῦν εἰς φθορὰν κίνησίν τις εἶπη τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως φυσικῆς*». Ὁ Συμεὼν τονίζει ὅτι ἡ κίνηση σὲ φθορὰ δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς οὐσίας τοῦ ὄντος, ἀλλὰ τῆς φυσικῆς ὑπόστασής του.

άνυπαρξία, αλλά συνεχίζουν να υπάρχουν λόγω της αίδειας και άχρονης θέλησης του Θεού που τα δημιούργησε²⁵.

2.5. Ἡ οὐσίωση καὶ ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου

Προτού ἐξετάσουμε τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου μὲ κριτήριο τὸν τρόπο οὐσίωσής του, ἄς σημειώσουμε ὅτι μέχρι τώρα ἔχουμε διακρίνει σύμφωνα μὲ τὴ Γένεση διαφορετικούς τρόπους οὐσίωσης τῶν κτιστῶν ὄντων: Ἡ ὕλη ποιεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐξ οὐκ ὄντων μὲ ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση καὶ συγκρατεῖται στὴν ὑπαρξη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐπιφέρεται αὐτῆς, εἶναι δηλαδὴ ἐξωτερικὰ παρόν. Τὸ φῶς δημιουργεῖται ἐξ οὐκ ὄντων διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση. Τὰ φυτὰ δημιουργοῦνται ἐκ προδημιουργημένων ἐξ οὐκ ὄντων ὑλικῶν στοιχείων διὰ τοῦ ἀχρόνως ἐκφερόμενου λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ συγκαταλέγονται στὰ ὄντα ποὺ δὲν ἔχουν ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση. Τὰ ζῶα δημιουργοῦνται ἐκ προδημιουργημένων ἐξ οὐκ ὄντων ὑλικῶν στοιχείων καὶ κτιστοῦ πνεύματος ποὺ ἐκδηλώνει τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς στὸν ὑλικὸ κόσμο διὰ τοῦ ἀχρόνως ἐκφερόμενου λόγου τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὑλικὸ τους μέρος δημιουργεῖται χωρὶς ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση, ἐνῶ τὸ κτιστὸ πνεῦμα τους δημιουργεῖται μὲ ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση.

Κάθε ὄν, ὅπως ἤδη ἔχουμε ἀναφέρει, ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐξ οὐκ ὄντων μὲ ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση δὲν φέρει ὡς φυσικὸ ἰδίωμα, ὡς ἐγγενῆ δύναμη τῆς φύσεώς του τὴν τάση πρὸς τὴν ἀνυπαρξία. Ἀντίθετα, κάθε ὄν ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ ἐξ οὐκ ὄντων ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ τὴ διαδικασία τῆς μεταποίησης φέρει ἐγγενῶς στὴ φύση του τὴν τάση πρὸς τὴν ὑποστατικὴ ἀνυπαρξία διαμέσου τῆς διαδικασίας τοῦ θανάτου. Μόνο σὲ αὐτὰ τὰ ὄντα μπορεῖ νὰ ἀποδίδεται ὡς κατηγορούμενο τὸ ἐπίθετο *θνητός*, ἐφ' ὅσον ἡ πορεία τους πρὸς τὴν ἀνυπαρξία περνᾷ ἀπὸ τὸ στάδιο τοῦ θανάτου, τῆς ἀπώλειας τῆς βιολογικῆς ζωῆς, μὲ τὸν διαχωρισμὸ τῶν ὑλικῶν στοιχείων ἀπὸ τὸ κτιστὸ τους πνεῦμα. Συνεπῶς, ἡ ἐπιστροφή στὸ τίποτε, στὸ μηδέν, ἐνὸς ὄντος συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὸν τρόπο οὐσίωσής του ἐξ οὐκ ὄντων ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ θέληση τοῦ Θεοῦ.

25. Ὁ θάνατος ὡς βιολογικὸ φαινόμενο δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιστρέψει τὴ δημιουργικὴ βούληση τοῦ Θεοῦ ποὺ δημιούργησε καὶ συντηρεῖ τὶς οὐσίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες συντίθενται τὰ κτιστὰ ὄντα.

Συνεχίζοντας τὸν ἀνθρωπομορφικό του λόγο, ὁ συγγραφέας τῆς *Γενέσεως* ἀναφέρει σχετικά με τὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου: «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν»²⁶. Ὁ ἄνθρωπος με τὴν ἰδιαίτερη δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ γίνεται ψυχὴ ζῶσα, μία ὑπαρξὴ ποὺ ἐκδηλώνει τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς μέσα σὲ ὑλικὸ σῶμα. Ὁ Θεὸς πλάθει τὸ ὑλικὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν προδημιουργημένη ὕλη «χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς». Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα δὲν ἔχει ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση, ἀλλὰ κατασκευάζεται με τὴ μεταποίηση τῶν στοιχείων τῆς κτίσεως καὶ ὑπόκειται ἐκ φύσεως στὴ διαδικασίᾳ τῆς ἀποδόμησης, τῆς ἀποσύνθεσης. Ἀντίθετα, τὸ κτιστὸ πνεῦμα, ποὺ φέρει ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐκδηλώνει τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς στὸ ὑλικὸ σῶμα του καθιστώντας τὸν ἄνθρωπο ψυχὴ ζῶσα, οὐσιώνεται ἐξ ἀρχῆς με ἕναν ἐντελῶς διάφορο τῶν ἄλλων κτιστῶν πνευμάτων τρόπο οὐσίωσης²⁷. Ὁ Θεός, σύμφωνα με τὸν συγγραφέα τῆς *Γενέσεως*, δὲν οὐσιώνει τὸ κτιστὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου με τὸν ἑναρθρο λόγο Του («εἶπεν») ἀλλὰ με τὴν πνοή Του («ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς»). Τὸ κτιστὸ πνεῦμα λαμβάνει τὴν οὐσίωσή του διὰ τῆς πνοῆς ζωῆς, ποὺ ἐμφυσεῖ στὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεός²⁸. Τὸ ἐμφύσημα τῆς πνοῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ συνδέει ἀνθρωπομορφικὰ μία ἄχρονη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὴ χωροχρονικὴ μας ἀντίληψη («ἐνεφύσησεν») καὶ ὑποδηλώνει μιὰ στενότερη σχέση τοῦ κτιστοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου με τὸν Θεό, ἕνα ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς ἐνέργειας («πνοὴν ζωῆς»), ἡ ὁποία ἐξέρχεται ὄχι ὡς ἑναρθρος λόγος («εἶπεν»), ἀλλὰ ὡς πνοή, ὡς ἐκπνοὴ ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ καὶ ἕναν συγκεκριμένο χωρικὸ προσδιορισμό: «εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ».

26. *Γεν.* 2, 7.

27. Πρβλ. Σπ. Τσιτσιγκός, *Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν Ἱερό Χρυσόστομο, Ἀποστολικὴ Διακονία*, Ἀθήνα 2000, σ. 44: «Λόγω τῆς εἰδικῆς ἐνέργειας (ἐμφυσήματος) τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δημιουργία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς διαφοροποιεῖται ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο ἐμφυχο ἢ ἀπὸ ὅποιοδήποτε γενικὰ εἶδος τῆς δημιουργίας».

28. Ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας σχολιάζει: «Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ὅθεν καὶ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ ὠνόμασται παρὰ τοῖς πλείοσι» (*Πρὸς Αὐτόλυκον Β΄*, ΒΕΠ 5, 34).

Τὸ ἐμφύσημα τῆς πνοῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ μεταφέρει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴ θέλησή Του, ἢ ὅποια ἐκφράζεται μὲ τὸ «εἶπεν». Σύμφωνα μὲ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μεταφέρει καὶ τὴν εἰκόνα Του²⁹. Ἔτσι, τὸ κτιστὸ πνεῦμα (ψυχὴ) ποὺ οὐσιώνει ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς γιὰ νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο ψυχὴ ζωσα διαφέρει ὡς πρὸς τὴν οὐσία του ἀπὸ ὅλες τὶς μέχρι ἐκεῖνη τῆ στιγμὴ δημιουργημένες ἐξ οὐκ ὄντων κτιστές πνευματικὲς οὐσίαι. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐκτὸς ἀπὸ κτιστὸ πνεῦμα ποὺ ἐκδηλώνει τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς μέσα στὸν ὕλικὸ κόσμον, εἶναι λογικὴ, ἔχει δηλαδὴ νοῦν καὶ λόγο³⁰. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι, κατὰ

29. Βλ. Ὀριγένους, *Κατὰ Κέλσου*, 6, 63, PG 11, 1393B: «Εἰκὼν μὲν τοῦ Θεοῦ ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως κατ' εἰκόνα δὲ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος πεποιήται»· Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας*, 10, PG 8, 212C-213A: «εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ὁ λόγος αὐτοῦ ... εἰκὼν δὲ τοῦ λόγου ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀληθινός, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ, ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ καὶ κατ' ὁμοίωσιν διὰ τοῦτο γεγένησθαι λεγόμενος»· Μ. Βασιλείου, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς*, Λόγος Α', PG 30, 13D: «Πῶς δὲ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ νοητέον; Οὐδέν τι σωματικὸν καὶ γήινον ἐννοήσασθαι χρή»· Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ἐπιστολὴ Δ', Περὶ τῆς κατὰ Θεὸν λύπης*, PG 91, 429B: «Ποῦ δὲ λοιπὸν κατ' αὐτοὺς πάλιν εἰ δοθείη τὴν ψυχὴν εἶναι σῶμα, ὁ τοῦ κατ' εἰκόνα ἡμῖν διασωθήσεται λόγος, εἰ μὴ διὰ πάντων ἔχειν φαμέν τὴν ψυχὴν, τὴν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιότητα; Ὡσπερ γὰρ τοῦ νοεροῦ νοεράν καὶ τοῦ ἀθανάτου, ἀφθάρτου τε καὶ ἀοράτου τῶν ἐν τούτοις γνωριζομένων εἰκόνα ὀνομάζομεν»· Κυρίλλου Ἀλεξανδρέως, *Ἰπομνήματα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον*, PG 72, 384B: «Ἡ ψυχὴ τῆς τοῦ σώματος οὐσίας τιμιωτέρα ἐστίν, ὡς εἰκὼν Θεοῦ καὶ ἐμφύσημα· τὸ δὲ σῶμα ὄργανόν ἐστιν αὐτῆς καὶ συνεργὸν πρὸς τὰ κάλλιστα»· Μ. Φωτίου, *Κατὰ Μανιχαίων* 3.13, PG 102, 156C: «τουτέστιν ἢ μὲν ψυχὴ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένη, καὶ τῷ διαπλασθέντι παρὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς σώματι συναφθεῖσα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον πόθον ἔχει ἀναφέρεσθαι»· Γρηγορίου Νύσσης, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν*, Gregorii Nysseni Opera (GNO), ed. W. Jaeger, *Sermones de Creatione Hominis Sermo de Paradiso* (Supplementum), τομ. IX/1, ἐκδ. E. J. Brill, Leiden 1972, σ. 10, 7-11 (PG 44, 261C): «Πῶς οὖν ἢ Γραφὴ εἶπεν ἡμᾶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννησθαι; Τὰ περὶ Θεοῦ διδαχθῶμεν, τὰ περὶ ἡμῶν αὐτῶν νοήσωμεν, ὅτι οὐκ ἔχομεν τὸ κατ' εἰκόνα ἐν μορφῇ σώματος φθειρομένου γὰρ τοῦ σώματος ἢ μορφῇ ἀπόλλυται. Οὐκ ἐν φθαρτῷ δὲ τὸ ἀφθαρτον σχηματίζεται, οὐ φθαρτόν ἐστι τοῦ ἀφθάρτου εἰκὼν».

30. «Διττὴν γὰρ εἶναι τῆς ψυχῆς ἔγωγε οἶμαι τὴν δύναμιν, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑπαρχούσης. τὴν μὲν τὴν τοῦ σώματος ζωτικὴν, τὴν δὲ ἑτέραν τῶν ὄντων θεωρητικὴν, ἣν δὴ καὶ λογιστικὴν ὀνομάζομεν.»· Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία 3*, 7, PG 31, 213C. Στὸ χωρίο αὐτὸ ὁ Μ. Βασίλειος ἀντιλαμβάνεται τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς ἀπὸ δύο διαφορετικὲς ὀπτικὲς γωνίες. Ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς ὕλικῆς κτίσεως ἢ δύναμη τῆς ψυχῆς γίνεται κατανοητὴ ὡς ζωτικὴ δύναμη, ὡς ἐνέργεια ποὺ ἐκδηλώνει τὸ φαινόμενο τῆς βιολογικῆς ζωῆς στὸν ἄνθρωπο. Ἀπὸ τὴ μεριὰ ὅμως τῆς ἄυλης κτίσεως ἢ ἴδια αὐτὴ δύναμη γίνεται κατανοητὴ ὡς λογιστικὴ δύναμη, ὡς ἐνέργεια θεώρησης τῶν ὄντων, ὡς μία αἴσθησις, σύμφωνα μὲ

συνέπεια, τὸ μόνο κτιστὸ πνεῦμα ποὺ ἐκδηλώνει στὸν ὑλικὸ κόσμο τὴ λογικὴ ζωὴ. Κατὰ συνέπεια, ὁ ἄνθρωπος ὡς ὄν, ἀποτελούμενος ἀπὸ τὴ σύνδεση δύο διαφορετικῶν φύσεων, μιᾶς ἔνυλης καὶ μιᾶς ἄυλης, ὑπόκειται καὶ αὐτὸς στὸ φαινόμενο τοῦ βιολογικοῦ θανάτου, ποὺ δημιουργεῖ ἢ ἀπώλεια τῆς ζωῆς, λόγῳ τῆς ἀποσύνδεσης τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ ὑλικὸ σῶμα. Γι' αὐτὸ καὶ χαρακτηρίζεται ὡς θνητός. Ἡ θνητότητα τοῦ ἀνθρώπου προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἀδυναμία ἐκ φύσεως ποὺ ἔχει ὡς ὄν νὰ συντηρεῖ ἐς αἰεὶ τὸν δεσμὸ τῆς ὑλικῆς του οὐσίας, τοῦ σώματός του, μὲ τὴν πνευματικὴ του οὐσία, τὴν ψυχὴ.

Ἄν ὅμως, ὁ ἄνθρωπος ὡς ὄν εἶναι θνητός, ἢ θνητότητά του δὲν χαρακτηρίζει καὶ τὰ ὑλικά στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν τὸ ὑλικὸ του σῶμα καθὼς καὶ τὸ πνευματικὸ στοιχεῖο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἄυλο μέρος του, τὴν ψυχὴ. Αὐτὸ ποὺ πεθαίνει καὶ ἐξαφανίζεται εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὡς ψυχοσωματικὴ ὑποστατικὴ ὄντοτητα. Τὰ ὑλικά στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν τὸ ὑλικὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν πεθαίνουν ἀλλὰ ἀποδομοῦνται, ἀποσυντίθενται καὶ ἐπιστρέφουν στὴ γῆ ἀπ' ὅπου ἐλήφθησαν. Δὲν ἐξαφανίζονται μὲ τὸν θάνατο, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν ἄνθρωπο ὡς ξεχωριστὴ ὑπόσταση τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, ἀλλὰ μεταποιοῦνται καὶ πάλι, ἐφ' ὅσον ἡ δημιουργία τοῦ σώματος δὲν ἔχει ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση. Τὸ τί συμβαίνει μὲ τὸ πνευματικὸ ἄυλο στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ψυχὴ, μένει νὰ διερευνησοῦμε, ἀφοῦ πρῶτα ἐξετάσοῦμε τίς ἔννοιες ζωὴ καὶ ἀθανασία ὡς πρὸς τὴν ὑλικὴ καὶ ἄυλη κτίση καὶ ὡς πρὸς τὸν Θεό. Πάντως, αὐτὸ ποὺ γνωρίζουμε μέχρι τώρα γιὰ τὴν ψυχὴ εἶναι ὅτι αὐτὴ, ὡς τὸ κτιστὸ πνεῦμα, ποὺ ἔχει ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση καὶ ἐκδηλώνει τὸ φαινόμενο τῆς λογικῆς ζωῆς μέσα στὸν ὑλικὸ κόσμο, μὲ τὴν ἀποσύνδεσή της ἀπὸ τὸ ὑλικὸ σῶμα παύει νὰ γίνεται ἀντιληπτὴ³¹. Μὲ αὐτὴν τὴν κατανόηση τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Συμεὼν χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπο θνητὸ καὶ χοϊκό.

τὸν Συμεὼν, μὲ τὴν ὁποία ζεῖ καὶ κινεῖται στὸν νοερὸ κόσμο.

31. Ἐκκλῆσ. ιβ', 7: «καὶ ἐπιστρέψῃ ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτό».

3. Ἡ φυσικὴ ἀθανασία τῆς ψυχῆς

Ἐνα σοβαρὸ ὀλίστημα, τὸ ὁποῖο συμβαίνει στὴ σκέψη πολλῶν ὅταν συζητοῦν τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, εἶναι ἡ μὴ ἔνταξη τῆς ἔννοιας ἀθανασία στὴ διάκριση κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μπρατισέβου κ. Ἰγνάτιος (Μίντις) γράφει: «Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς κατὰ φύσιν δύναται νὰ δικαιολογηθεῖ μόνον ἐὰν υἰοθετήσουμε τὴν πλατωνικὴ διδασκαλία περὶ αἰωνιότητος, δηλαδή, περὶ μὴ δημιουργίας τῆς ψυχῆς, ἢ ἐκείνην τοῦ Ὁριγένους, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ ψυχὲς εἶναι μέρος τοῦ Θεοῦ καὶ αἰωνίως ὑπάρχουν ἐν τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ αὐτὴ τους ἡ ὑπαρξὴ εἶναι ἀδιάρρηκτη ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ ὡς ἐκ τούτου, τὰ πνευματικὰ ὄντα καὶ οἱ ψυχὲς εἶναι αἰώνιες ἐκ τῆς φύσεώς τους»³². Στὴν παραπάνω διατύπωση φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφέας κατανοεῖ καὶ χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο φύση, ὅπως προσδιορίζεται στὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία, ὅπου κάθε φύση καὶ οὐσία ὑπάρχουν αἰωνίως δίχως ἀρχή. Ἀντιθέτως, στοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας οἱ ὄροι φύση καὶ οὐσία χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἐκφράσουν τόσο τὴν ἄκτιστη οὐσία τοῦ δημιουργοῦ, ὅσο καὶ τὶς κτιστὲς οὐσίαι τῶν «ἐξ οὐκ ὄντων» δημιουργημάτων Του. Μὲ βάση τὴ διάκριση αὐτῆ, κάθε ὄρος ἢ ἔννοια ἔχει διαφορετικὸ νόημα στὴ σκέψη τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀνάλογα μὲ τὴν ἀναφορὰ του εἴτε στὸ κτιστὸ εἴτε στὸ ἄκτιστο. Ἔτσι, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς κατὰ φύσιν μπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἐὰν ἐνταχθεῖ στὸ κτιστὸ πλαίσιο τῆς δημιουργίας καὶ γίνῃ διάκρισή της ἀπὸ τὴν αἰδία ἀθανασία τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ

Ἄν ἐξετάσουμε εἰδικώτερα τὴν ἀθανασία καὶ τὸ παράγωγό της ἀθάνατος ὡς ἔννοιαι, θὰ διαπιστώσουμε κατ' ἀρχὴν ὅτι δηλώνουν τὴ φυσικὴ ιδιότητα ἐνὸς ὄντος, τὴν ἐκ φύσεως ιδιότητα τοῦ ὄντος, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστῇ τὸ φαινόμενο τοῦ θανάτου (τὴν ἀπώλεια τῆς ζωῆς) καὶ παραμένει σὲ κατάσταση ζωῆς. Ἔτσι, γιὰ τὸν ἄκτιστο Θεὸ ἢ ἔννοια ἀθανασία δηλώνει τὴν ἐκ τῆς θείας φύσεως αἰώνια, δίχως ἀρχὴ καὶ τέλος κατάσταση ζωῆς. Ὁ ἄκτιστος Θεὸς εἶναι

32. Σεβ. Μητροπολίτης Μπρατισέβου κ. Ἰγνάτιος (Μίντις), «Ἱστορία καὶ ἔσχατα: Ἐσχατολογία καὶ ὑπαρξίς», Θεολογία, τ. 87, 2 (2016), σσ. 63-101, ιδίως σ. 71.

συνεπώς ο μόνος άθάνατος³³, γιατί είναι αυτή ή ίδια ή Ζωή, «*ἐγώ εἰμι ἡ ζωή*»³⁴, δίχως αρχή και δίχως τέλος.

Για τον κτιστό άνθρωπο όμως το έννοιολογικό περιεχόμενο της άθανασίας έξαρτάται από τα ιδιώματα της κτιστής ούσίας του, τα όποια καθόρισε ο Θεός ως το έξωτερικό δημιουργικό τους αίτιο. Μία κτιστή, ύλική ούσία, όπως το ανθρώπινο σώμα, δεν μπορεί εκ φύσεως να ζει, πόσο μάλλον να είναι άθάνατη. Η δημιουργία του σώματος «*ἐξ οὐκ ὄντων*», ως ούσίας ύλικής και σύνθετης, το καθιστά υποκείμενο στη φθορά και διάλυση και άνίκανο να εκφράζει από μόνο του το φαινόμενο της ζωής. Ο άνθρωπος συνεπώς εκτός του σώματος χρειάζεται τη συνδρομή μιᾶς άλλης φύσεως, ή όποία θα είναι ικανή να του παρέχει ζωή, βιολογική ζωή. Ο άνθρωπος μόνο ως διπλή φύση (ύλική και νοερή), άποτελούμενος δηλαδή από σώμα και ψυχή, μπορεί να υπάρχει ως ζωντανό όν. Αυτή ή άλλη φύση (κτιστό πνεύμα-ψυχή), για να μπορεί κατά τη συνδρομή της στο ύλικό σώμα να εκφράζει το φαινόμενο της ζωής, πρέπει ώστόσο να έχει ή ίδια ζωή, να λειτουργεί ως ζωτική δύναμη (*ruach*). Έτσι, ή ψυχή, ως κτιστή νοερή φύση, δημιουργείται από τον Θεό «*ἐξ οὐκ ὄντων*» και ουσιώνεται με ούσία, ή όποία έχει ζωή, είναι πνοή ζωής, ή όποία καθιστά τον άνθρωπο ψυχή ζώσα³⁵, ζώσα ύπαρξη.

Άν τώρα στρέψουμε την προσοχή μας στην «*κατ' εἰκόνα και καθ' ομοίωσιν*» δημιουργία του ανθρώπου, μπορούμε να διακρίνουμε στη σκέψη των πατέρων της Έκκλησίας την κατανόηση της άθανασίας

33. Βλ. Ίουστίνου, *Άποκρίσεις προς τους όρθοδόξους περι άναγκαίων ζητημάτων*, 61, PG 6, 1304A· Άθανασίου Άλεξανδρείας, *Έπιστολή περι των γενομένων εν Άριμίνω*, 16 PG 26.708D· Διονυσίου Άρεοπαγίτου, *Περι όντος*, PG 3, 821B: «*μόνος έχων την άθανασίαν λέγεται ο Θεός, οὐκ εκ θελήματος άλλου ταύτην έχει, καθάπερ οί λοιποί πάντες άθάνατοι, άλλ' εκ της οικείας ούσίας.*»· Όριγένους, *Των εις το κατά Ίωάννην έξηγητικων*, 2, 17, PG 14, 145B: «*οὐδενός των παρὰ τον Θεόν ζώντων έχοντος την άτρεπτον πάντη και αναλλοίωτον ζωήν. και τί διστάζομεν περι των λοιπων, οτε οὐδέ ο Χριστός εσχε την του πατρὸς άθανασίαν; εγεύσατο γάρ υπέρ παντός θανάτου.*».

34. Γρηγορίου Νύσσης, *Κατά Εϋνομίου* 2, PG 45, 480C: «*ήμεις δε καν ακούσωμεν οτι μόνος ο Θεός έχει την άθανασίαν τον υιον δια της άθανασίας νοουμεν. άθανασία γάρ εστιν ή ζωή, ήτις εστιν ο κύριος ο ειπων οτι 'εγώ εἰμι ή ζωή'.*».

35. Σύμφωνα με τον ιερό Χρυσόστομο, «*ή ψυχή είναι μεν κτιστή, "άλλά θεία χάριτι" άθάνατη "ζωτική δύναμη" (ένέργεια), όπως τά "ζωικά πνεύματα"*» βλ. Σπ. Τσιτσίγκος, *Η ψυχή του ανθρώπου κατά τον Ίερό Χρυσόστομο*, ό.π., σ. 45.

τῆς ψυχῆς καὶ ὡς συνέπεια τῆς «εἰκονικῆς» οὐσίωσης καὶ ὑπαρξῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργήθηκε σύμφωνα μὲ τὴ Γένεση «κατ' εἰκόνα» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δηλαδή, κατὰ τὸν Συμεών, εἶναι ἀποτυπωμένη στὴ νοερὰ καὶ λογικὴ ψυχὴ καὶ ὄχι σὲ ὅλον τὸν ψυχοσωματικὸ ἄνθρωπο: «Ζῶν σοι λέγω λογικόν / ἄνθρωπος διπλοῦς ἐκ δύο / φύσεων ἀνεκλαλήτως / σώματος τοῦ ὀρωμένου, / ἀναισθήτου καὶ ἀλόγου / καὶ ψυχῆς τῆς ἀοράτου / κατὰ τὴν ἐμὴν εἰκόνα / λογικῆς τε καὶ νοερᾶς»³⁶. Ἡ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς οὐσίωση τῆς ψυχῆς «ἐνεφύσησεν πνοὴν ζωῆς», δὲν τὴν καθιστᾶ μόνο λογικὴ ἀλλὰ καὶ ἀθάνατη, ἐφ' ὅσον ἡ ἀθανασία εἶναι ἰδίωμα τοῦ πρωτοτύπου: «ἐτεκτῆνατο 'κατ' εἰκόνα' τῆς εἰκόνας ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, διὸ καὶ λογικὴ καὶ ἀθάνατός ἐστι»³⁷. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως δηλώνεται μὲ τὴν «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Θεοῦ δημιουργία της, ὁμοιάζει³⁸ μὲ τὸν Θεό, τὴ Ζωή, τοῦ Ὁποίου φέρει καὶ τὴν εἰκόνα. Ἐπομένως, ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ στὴν ψυχὴ φέρει κατ' ἀναλογία καὶ τὸ ἰδίωμα τῆς λογικῆς καὶ ἀθάνατης ζωῆς. Στὴν κτιστὴ τῆς φύση ἡ ψυχὴ ἔχει εἰκονικὰ τὸ θεῖο ἰδίωμα τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι αἰδία καὶ αἰώνια, ὅπως ἡ Ζωὴ τοῦ ἀρχετύπου της, τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἔχει ἀρχὴ κατὰ τὴν «ἐξ οὐκ ὄντων» ἐξ ἀρχῆς οὐσίωσής της³⁹. Ἡ ψυχὴ, ὡς κτιστὸ πνεῦμα, εἶναι «κατ' εἰκόνα» τοῦ

36. Συμεών Νέου Θεολόγου, Ὕμνος 53, 102-109, SC 196, σ. 220.

37. Μεθοδίου, *Περὶ ἀγνείας*, 6.1, PG 18, 113B: «καθὼς οὖν εἴρηται, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ... δηλοῖ μὴ μόνον νοερὰν καὶ λογικὴν, ἀλλὰ καὶ ἀθάνατην ψυχὴν δημιουργηθῆναι». Αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ, *Βίβλος κατὰ Ὀριγένους*, PG 86, 953B. Πρβλ. Διδύμου Ἀλεξανδρείας, *ὁ.π.*, ὑποσημ. 6, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ δίνει ὑπαρξὴ σὲ κάθε ὄν καὶ ἰδιαίτερος στὰ λογικὰ ὄντα παρέχει οὐσίωση καὶ ἀθανασία. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Δίδυμος Ἀλεξανδρείας συνδέει τὴν αἰδιότητα καὶ αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ τόσο μὲ τὴν οὐσίωση τῶν πάντων ὅσο καὶ μὲ τὴν παροχὴ τῆς ἀθανασίας. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ νὰ οὐσιώσῃ ἐξ οὐκ ὄντων ἀλλὰ καὶ νὰ δώσει, νὰ παραχωρήσῃ στὰ λογικὰ ὄντα τὴν ἀθανασία.

38. Ὁ Συμεών προτάσσει τὴν ὁμοίωση τῆς ψυχῆς μὲ τὸν Θεό, δείχνοντας ὅτι κατανοεῖ τὴν κατ' εἰκόνα δημιουργία τῆς ψυχῆς ὡς μεταφορὰ ὁμοιοτήτων ἀπὸ τὸν Θεὸ στὴν ψυχὴ βλ. *Ἠθικὸς* 10, 67-68, SC 129, σ. 264. Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ ἀνθρωπομορφιτῶν*, 5, PG 76, 1085C: «Τὴν δέ γε πρὸς Θεὸν ὁμοίωσιν ἐλάχομεν ἐν πρώτῃ κατασκευῇ, καὶ ἐσμὲν εἰκονισμὸς Θεοῦ. Δεκτικὴ γάρ, ὡς ἔφην, ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ, μᾶλλον δὲ φύσις, καὶ ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀγιασμοῦ, καὶ τὴν ἐν τούτοις ἔφρουν ἐγκαταβεβλημένην ἔχει παρὰ Θεοῦ».

39. Μεθοδίου, *Περὶ ἀναστάσεως*, I, 34, PG 18, 277C: «ὁ ἄνθρωπος ... τῆς ἐξ ἀρχῆς διακοσμῆσεως ἀθάνατος ὢν».

Θεοῦ φορέας ζωῆς. Ἐνα ἀπὸ τὰ λειτουργήματά της εἶναι ἡ ἐκδήλωση τῆς βιολογικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου⁴⁰. Γι'αὐτὸ ὡς φορέας βιολογικῆς ζωῆς ἐκ τῆς κτιστῆς της φύσεως ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ἀθάνατος μέσα στὸν κτιστὸ κόσμο, ἔχει δηλαδὴ κτιστὴ φυσικὴ ἀθανασία. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι συνεπῶς τῆς ἴδιας κατηγορίας μετὰ τὴν ἀθανασία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς εἶναι ἰδίωμα τῆς κτιστῆς καὶ νοερῆς φύσεώς της, μιᾶς φύσεως ποὺ δημιουργεῖται «ἐξ οὐκ ὄντων» ἀπὸ τὸν Θεὸ μετὰ ζωὴ καὶ ἔχει ἀρχή. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι μία ιδιότητα ἀκτιστῆ, ἀλλὰ μία ιδιότητα κτιστῆ. Ἡ ψυχὴ σύμφωνα μετὰ τὸν τρόπο οὐσίωσής της καὶ τὸν σκοπὸ τῆς δημιουργίας της δὲν μπορεῖ νὰ χάσει τὸ ἰδίωμα τῆς ζωῆς, δὲν μπορεῖ νὰ πάψει νὰ εἶναι ζωτικὴ δύναμη μέσα στὸν κτιστὸ κόσμο καὶ ὡς πρὸς τὸν κτιστὸ κόσμο εἶναι ἀθάνατη. Ἔτσι, ἡ φυσικὴ ἀθανασία γιὰ μία κτιστὴ οὐσία, ὅπως εἶναι ἡ ψυχὴ, διαφοροποιεῖται στὴ σκέψη τῶν Πατέρων ἀπὸ τὴν αἰδία ἀθανασία, ποὺ ἔχει ἐκ τῆς θείας φύσεως ὁ ἄκτιστος Θεός.

Ὡς πρὸς τὸν ἄκτιστο Θεὸ ἢ ψυχὴ, ἡ ὁποία δημιουργεῖται «ἐξ οὐκ ὄντων», γίνεται δηλαδὴ ἓνα κτίσμα μετὰ ἀρχή, ὑπόκειται ἀνὰ πᾶσα στιγμή σὲ δύο εἶδη θανάτου: α) στὸν ὄντολογικὸ τῆς θάνατο, στὴν ἐπιστροφή της στὸ μὴ εἶναι, ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ βούληση τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὅποιος εἶναι αὐτὸς ποὺ τὴν οὐσίωσε καὶ αὐτὸς μόνον μπορεῖ νὰ τῆς ἀφαιρέσει τὴν οὐσία της καὶ νὰ τὴν ὀδηγήσει στὴν ἀνυπαρξία, καὶ β) στὸν πνευματικὸ θάνατο, στὴν ἀπώλεια τῆς ζωῆς, ὅπως αὐτὴ ἐκφράζεται στὸν νοερὸ κτιστὸ κόσμο ὅπου ἀνήκει. Ὁ πνευματικὸς αὐτὸς θάνατος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ θέληση τῆς ψυχῆς καὶ τὴν καθιστᾶ νεκρὴ καὶ ἀνάισθητη ὡς πρὸς τὸν νοερὸ κτιστὸ κόσμο, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἢ οὐσία της.

Γιὰ νὰ γίνῃ κατανοητὸς ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς καὶ κατ' ἐπέκταση ἡ θνητότητά της, ὡς πρὸς τὸν νοερὸ κόσμο ὅπου συγκαταλέγεται, πρέπει κατ' ἀρχὰς νὰ γίνῃ διάκριση τῆς ζωῆς στὴν ἔνυλη καὶ αὐλὴ κτίση. Ἄν, ὅπως προαναφέραμε, ἡ ζωὴ στὰ ἔνυλα ὄντα ἐκφράζεται μετὰ τὴν ὑλικὴ αἴσθηση, τὴν κίνηση καὶ τὴν ἀναπνοὴ καὶ συνιστᾶ τὴ βιολογικὴ ζωὴ,

40. «Διττὴν γὰρ εἶναι τῆς ψυχῆς ἔγωγε οἶμαι τὴν δύναμιν, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑπαρχούσης. τὴν μὲν τὴν τοῦ σώματος ζωτικὴν, τὴν δὲ ἑτέραν τῶν ὄντων θεωρητικὴν, ἣν δὴ καὶ λογιστικὴν ὀνομάζομεν». Μεγάλου Βασιλείου, *Εἰς τὸ Πρόσεχε σαυτῶ*, 3, 7, PG 31, 213C.

στά ἄλλα ὄντα, στά κτιστά πνεύματα, ὅπως ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς βιολογικῆς ζωῆς, τὴν ἀναπνοή, τὴν ὕλική αἴσθηση καὶ τὴν κίνηση. Τὰ χαρακτηριστικὰ ιδιώματα τῆς ζωῆς τῶν ἄλων ὄντων εἶναι ἡ νοερὴ αἴσθηση καὶ ἡ νοερὴ κίνηση. Ἡ νοερὴ αἴσθηση καὶ ἡ νοερὴ κίνηση συνιστοῦν μιὰν ἄλλης ποιότητας ζωὴ, τὴ νοερή, τὴν πνευματικὴ ζωή. Ἡ πνευματικὴ ἢ νοερὴ ζωὴ τῆς ψυχῆς γιὰ τὸν Συμεῶν εἶναι ἡ κατὰ χάριν ἔνωσή της μὲ τὸν ἀθάνατο Θεό, τὴν ὄντως Ζωή. Σύμφωνα μὲ τὸν Συμεῶν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα «τὸν θάνατον ἀπέθανε τῆς ψυχῆς»⁴¹. Μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὁ Συμεῶν δηλώνει ἀμέσως ὅτι ἡ ψυχὴ ὡς ἄυλο κτίσμα δύναται νὰ ἀπωλέσει τὴ ζωὴ, ὅπως αὐτὴ ἐκφράζεται στὸν νοερὸ κόσμο, δηλαδὴ ὡς νοερὰ ἢ πνευματικὴ ζωὴ, καὶ νὰ βιώσει τὸν θάνατο τῆς ψυχῆς, τὸν πνευματικὸ θάνατο. Ἡ ψυχὴ μὲ τὸν χωρισμὸ της ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς Ζωῆς, τὸν Θεό, πεθαίνει, χάνει τὴν ἰκανότητα νὰ ζεῖ στὸν νοερὸ κτιστὸ κόσμο, δηλαδὴ νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ κινεῖται (νὰ θέλει⁴²), καὶ ἔκτοτε εἶναι νεκρά (ἀκίνητη) καὶ ἀναίσθητη. Συνεχίζει νὰ ὑπάρχει ὡς ἀπλῶς εἶναι, σύμφωνα μὲ τὸν Μαξίμου τὸν Ὁμολογητὴ⁴³, ἀλλὰ δίχως τὰ ιδιώματα τῆς νοερῆς ζωῆς ποὺ τῆς ἐπέτρεπαν νὰ ὑπάρχει στὸ ὄντως εἶναι⁴⁴. Ἔτσι, ἡ ψυχὴ ὡς ἄυλο, νοερὸ κτίσμα δὲν εἶναι ἀθάνατη, ἐφ' ὅσον ὑπόκειται στὸν πνευματικὸ, νοερὸ θάνατο, στὴν ἀπώλεια τῆς νοερῆς ζωῆς της.

41. Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικός 2*, ζ', 125-126, SC 122, σ. 374.

42. Γιὰ τὸν Συμεῶν ἡ κίνηση μιᾶς ὑπαρξῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ θέλησή της· βλ. Συμεῶν Νέου Θεολόγου, *Κεφάλαια 3*, κεφ. 74, SC 51b, σ. 166: «ἀθέλητον δὲ τῶν ὄντων καὶ ζώντων καὶ κινουμένων οὐδέν, εἰ μὴ μόνα τις εἴποι τὰ ἀναίσθητα καὶ ἀκίνητα ... πᾶν δὲ ἔμφυχον καὶ φυσικὸν ἔχει θέλημα».

43. Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τὰ τοῦ ἀγίου Διονυσίου, Εἰς τὸ περὶ θείων ὀνομάτων 5*, 5, Δρόμοι τῆς Πίστης-Ψηφιακὴ Πατρολογία, Ἐργαστήριο Διαχείρισης Πολιτισμικῆς Κληρονομιάς, www.aegean.gr/culturaltec/chmlab, Πανεπιστήμιο Αἰγαίου, Τμῆμα Πολιτισμικῆς Τεχνολογίας καὶ Ἐπικοινωνίας, 2006: «Τὸ οὖν ἀπλῶς εἶναι, οὐ τὸ πῶς εἶναι ἐδήλωσεν, εἰπὼν καθ' αὐτὸ τὸ εἶναι, ὡπερ ἐξῆς τὴν αὐτοζωήν, τὴν αὐτομοιότητα, καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς εἰπὼν, τὸ ὅλως εἶναι ζωὴν, καὶ ἀπλῶς τὸ ζῆν, οὐχὶ δὲ τὴν τοιάνδε ζωὴν εἰσηγήσατο, καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὁμοίως, τοῦτο πρῶτον κατηγοροῦνται τὸ εἶναι».

44. Βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τὰ τοῦ ἀγίου Διονυσίου...*, ὅ.π., 8, 2: «Ἀσθένειαν δυναμουμένην ἐν τούτοις τὰ ἀσθενέστατα τῶν ζῶων φησί, ταύτην ἔχοντα τοῦ ὄντως εἶναι τὴν δύναμιν, ἢ ἀσθένειαν οἰητέον τὴν ἄψυχον καὶ πάντη ἀκίνητον φύσιν, ἥτις τὴν οὐσιώδη, τουτέστι τὴν τοῦ ὅλως εἶναι δύναμιν, εἴληφεν ἐκ Θεοῦ».

ἀλλὰ θνητή. Ἡ θνητότητα τῆς ψυχῆς δὲν ὀδηγεῖ στὴν ἀνυπαρξία, ὅπως ἡ θνητότητα τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἐνῶ ὡς πρὸς τὸν νοερὸ κόσμο ἡ ψυχὴ εἶναι νεκρὴ καὶ ἀναίσθητη, ὥστόσο συνεχίζει νὰ ὑπάρχει, νὰ «εἶναι» ὡς κτιστὴ ἄυλη οὐσία ποὺ δημιούργησε ὁ Θεὸς καὶ παρέχει τὴ ζωτικὴ δύναμη στὸ σῶμα⁴⁵.

Ἐπίσης, θὰ πρέπει νὰ μὴν μᾶς διαφεύγει ὅτι ὁ πνευματικὸς θάνατος τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς βούλησης τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ θέλημα τῆς ψυχῆς, μὲ τὸ ὁποῖο ἔπαψε νὰ ἐπιζητεῖ τὰ ἀγαθὰ⁴⁶. Ἡ θέληση τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸν νοερὸ θάνατο τῆς ψυχῆς, δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιστρέψει τὴ δημιουργικὴ θέληση τοῦ Θεοῦ ποὺ τὴν οὐσίωσε καὶ τὴν καθιστᾷ ἓνα νοερὸ ὄν. Ἔτσι, ὡς ἄυλη νοερὴ οὐσία μὲ τὸν νοερό της θάνατο δὲν παύει νὰ ὑπάρχει ὡς κτιστὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖο συντηρεῖ μία ἄλογη πλέον βιολογικὴ ζωὴ στὸν ἄνθρωπο. Ἐπομένως, ὁ πνευματικὸς θάνατος τῆς ψυχῆς δὲν ἐπιφέρει τὴν ἀνυπαρξία της, ἀλλὰ μία διαφοροποίηση στὸν τρόπο ὑπαρξῆς της.

Συμπερασματικὰ ἐπομένως, ἡ ψυχὴ γιὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τὸ ἐν ἑξ ἄμφοτέρων ποὺ συνιστᾷ τὸν ἄνθρωπο⁴⁷, εἶναι καὶ δηλώνεται ἀθάνατη μέσα στὴν κτιστὴ δημιουργία, γιατί ὁ δημιουργὸς της Θεὸς τὴ δημιούργησε μὲ ἑξ ἀρχῆς οὐσίωση καὶ θέλει νὰ ὑπάρχει ὡς πνεῦμα ζωῆς, ὡς κτιστὸ πνεῦμα ποὺ φέρει τὴν εἰκόνα Του καὶ παρέχει λογικὴ ζωὴ στὸν ἄνθρωπο. Ἡ ψυχὴ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐξ οὐκ ὄντων, εἶναι κτιστή, ἔχει δηλαδὴ ἀρχὴ οὐσίωσης, καὶ εἶναι φορέας κτιστῆς καὶ ὄχι ἀίδιας ζωῆς, γεγονόςς ποὺ τῆς προσδίδει φυσικὴ ἀθανασία μέσα στὸν κτιστὸ κόσμο. Ἐπίσης, ὡς νοερὴ καὶ ἄυλη οὐσία ἡ ψυχὴ ἔχει ζωὴ

45. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Κατήχησις* 13, 65-72, SC 104, σσ. 194-196: «Ἀνάστασις δὲ ψυχῆς ἢ ἐνωσίς ἐστι τῆς ζωῆς ὡσπερ γὰρ τὸ νεκρὸν σῶμα, εἰ μὴ δέξεται ἐν ἑαυτῷ τὴν ζῶσαν ψυχὴν καὶ ἀμίκτως ταύτη μιγῆ, ζῆν οὐ λέγεται οὐδὲ δύναται, οὕτως οὐδὲ ψυχὴ μόνη ζῆν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δύναται, εἰ μὴ ἀρρόρητως καὶ ἀσυγχύτως ἐνωθῆ Θεῷ, τῇ ὄντως αἰωνία ζωῇ. Πρὸ γὰρ τῆς ἐν γνώσει καὶ ὁράσει καὶ αἰσθήσει ἐνώσεως νεκρὰ ἐστίν, εἰ καὶ νοερὰ ὑπάρχει καὶ τῇ φύσει ἀθάνατος».

46. Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος Λυῶνος ἐπίσης χαρακτηρίζει τὸν θάνατο ὡς χωρισμὸ ἀπὸ τὸν Θεό: «Ὅσοι ἀφίστανται κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν τοῦ Θεοῦ, τούτοις τὸν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμὸν ἐπάγει. Χωρισμὸς δὲ τοῦ Θεοῦ, θάνατος. Καὶ χωρισμὸς φωτός, σκότος. Καὶ χωρισμὸς Θεοῦ, ἀποβολὴ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν» (ΒΕΠ 5, σ. 167).

47. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Ἔγγραφο 53, 90-101, SC 196, σ. 218. Τὴ φράση αὐτὴ οἰκειοποιεῖται ὁ Συμεὼν ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Θεολόγο, *Λόγος εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*, PG 36, 632AB.

μόνον όταν σχετίζεται με την πηγή τῆς ὄντως ζωῆς, τὸν Θεό. Ὅταν δὲν σχετίζεται με τὴν πηγή τῆς ζωῆς, τὸν Θεό, βιώνει τὸν θάνατο τῶν νοερῶν οὐσιῶν, ὁ ὁποῖος συνίσταται στὴν ἀπώλεια νοερῆς αἰσθησης καὶ νοερῆς κίνησης. Ἔτσι δηλώθηκε ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατη, ὅπως ὁ δημιουργός της Θεός, δὲν ἔχει δηλαδή ἀίδια ζωὴ ἐκ φύσεως. Ἡ ψυχὴ δηλαδή ἔχει κτιστὴ φυσικὴ ἀθανασία. Ἀντίθετα ἡ ψυχὴ, ὡς νοερὸ κτίσμα ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργημένη, μπορεῖ νὰ ὑφίσταται κατὰ τὴ θέλησή της ἀπώλεια τῆς νοερᾶς ζωῆς, γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι ἀθάνατη ἀλλὰ ὑπόκειται στὸν νοερὸ θάνατο. Κατὰ συνέπεια, γιὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἄνθρωπος ὡς διπλῆ κτιστὴ φύση εἶναι θνητὸς καὶ ἀθάνατος⁴⁸. Ἡ κτιστὴ οὐσία τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ἔχει φυσικὴ ἀθανασία, ἀθανασία ἐντὸς τοῦ χωροχρονικοῦ πλαισίου τῆς δημιουργίας, με τὴν ὁποία δὲν ὀδηγεῖται στὸν φυσικὸ θάνατο καὶ στὴν ἀνυπαρξία, ὅπως συμβαίνει με κάθε ἄλλη οὐσία ποὺ δημιουργήθηκε ἐξ οὐκ ὄντων με ἀρχὴ οὐσίωσης, δὲν ἔχει τὴν ἀίδια ἀθανασία τοῦ πρωτοτύπου της Θεοῦ. Ἡ ἀίδια ἀθανασία δὲν εἶναι φυσικὸ ἰδίωμα τῆς κτιστῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ οὐσίας τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ μπορεῖ μόνο κατὰ χάριν καὶ ὄχι κατ' οὐσίαν νὰ μετέχει στὴν ἀίδια Ζωὴ τοῦ Θεοῦ⁴⁹.

48. «Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ἅγιο Συμεὼν τὸν Νέο Θεολόγο εἶναι “ζῶον θνητὸν καὶ ἀθάνατον, ὄρατὸν καὶ ἀόρατον, αἰσθητὸν καὶ νοούμενον, ἐποπτικὸν τῆς ὀρωμένης κτίσεως, γνωστικὸν τῆς νοουμένης”. Ὁ Συμεὼν ὀρίζει με τὸν τρόπο αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο ἐντάσσοντάς τον στὸ πλαίσιο τῆς δημιουργίας τῆς κτίσης. Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ δύο κόσμους, τὸν ὄρατὸ καὶ τὸν ἀόρατο καὶ ὁ ἄνθρωπος φέρει τοὺς χαρακτῆρες καὶ τῶν δύο αὐτῶν κόσμων, τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ νοούμενου», βλ. στό: Ἀν. Καρατζᾶς, *Ἡ σχέση ψυχῆς καὶ σώματος ...*, ὁ.π., σ. 33. Ἐπίσης, ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας περὶ τὸ 180 μ.Χ. ἀναφέρει: «οὔτε οὖν φύσει θνητὸς ἐγένετο οὔτε ἀθάνατος ... οὔτε οὖν ἀθάνατον αὐτὸν ἐποίησεν οὔτε μὴ θνητόν, ἀλλά, ... δεκτικὸν ἀμφοτέρων» (Πρὸς Αὐτόλυκον, 2, 27, PG 6, 1093B).

49. Βλ. Προκοπίου Γαζαίου, *Εἰς τὴν Γένεσιν ἐρμηνεία*, 3, 18, PG 87, 217A· Γρηγορίου Νύσσης, *Εξήγησις ἀκριβῆς εἰς τὰ Ἄσματα τῶν Ἀσμάτων εἰς ὁμιλίαις ΙΕ'*, 2, PG 44, 800C· Ἐπιφανίου Κύπρου, *Πανάριον*, I, 47, PG 41, 1117C: «οὔτε οἱ ἄγγελοι οὔτε αἱ ψυχαὶ ἀπόλλυνται ἀθάνατα γὰρ ταῦτα»· Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων*, 6, I, PG 3, 856A· 8, 4 (892B): «ἀθάνατοι λέγονται (οἱ ἄγγελοι), καὶ οὐκ ἀθάνατοι πάλιν, ὅτι μὴ παρ' ἐαυτῶν ἔχουσι τὸ ἀθάνατον εἶναι, ... ἀλλ' ἐκ τῆς πάσης ζωῆς ... αἰτίας», 856B.

4. Ἡ κατὰ χάριν ἀθανασία τῆς ψυχῆς

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν κατὰ χάριν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ κατ' ἐπέκταση τοῦ ἀνθρώπου θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε, ἔστω περιληπτικά, τὴ διδασκαλία τοῦ Συμεὼν γιὰ τὴν καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου⁵⁰. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸν Συμεὼν, ὁ Θεὸς κατὰ τὴ δημιουργία τοῦ Ἀδὰμ χρησιμοποίησε τὰ ἀφθαρτα στοιχεῖα τῆς κτίσεως καὶ ἔπλασε τὸ σῶμα ἀφθαρτο. Σὲ αὐτὸ τὸ ἀφθαρτο σῶμα ἐνεφύσησε πνοὴ ζωῆς μὲ τὴν ὁποία δημιούργησε τὴν ψυχὴ, δίδοντάς της τὴν εἰκόνα Του. Ὡστόσο, δὲν ἔδωσε στὴν ψυχὴ μόνο τὴν εἰκόνα Του ἀλλὰ καὶ ἓνα ἄνωθεν ἀξίωμα ὡς δωρεά. Ἐντυσε διὰ τῆς ψυχῆς ὅλον τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ θεία του δόξα, εἰσάγοντάς τον στὴν ὄγδοη ἡμέρα, στὴν χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁵¹, στὸν Παράδεισο. Ἡ θεία δόξα ντύνοντας ὡς ἱμάτιο τὴν ψυχὴ τοῦ Ἀδὰμ τῆς ἐπέτρεψε νὰ μετέχει στὴν αἰδία ζωὴ καὶ στὴν αἰδία ἀθανασία τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴ θεία δόξα ὡς ἱμάτιο ἡ ψυχὴ ὁμοίασε μὲ τὸν Θεό, ἀποκτώντας θεῖα ιδιώματα, ὅπως τὰ ιδιώματα τῆς αἰώνιας ζωῆς καὶ τῆς αἰδίας ἀθανασίας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ ψυχοσωματικὸς ἄνθρωπος δὲν ἦταν μόνο κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ, ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος⁵². Μὲ τὴν παρακοὴ ὡστόσο τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀδὰμ ἔχασε τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἄνωθεν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖο εἶχε δοθεῖ στὸν ἄνθρωπο κατὰ χάριν. Ἡ ψυχὴ του ἔπαψε νὰ εἶναι ζωντανὴ καὶ ἀθάνατη, βιώνοντας τὴν ἀπώλεια τῆς μετοχῆς της στὴν αἰδία ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπώλεια ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς μετοχῆς στὴν αἰδία ζωὴ τῆς τριαδικῆς θεότητος κατέστησε τὴν ψυχὴ νεκρὴ καὶ ἀναίσθητη τοῦ νοεροῦ κόσμου καὶ τὸ σῶμα φθαρτό. Ὁ ἄνθρωπος ἔχασε δηλαδὴ τὴν ὁμοιότητα μὲ τὸν Θεὸ ἀλλὰ ὄχι τὸ

50. Εἰδικώτερα γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Συμεὼν γιὰ τὸ καθ' ὁμοίωσιν βλ. Ἄν. Καρατζᾶς, *Ἡ σχέση ψυχῆς καὶ σώματος στὴν περὶ σωτηρίας διδασκαλία Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου*, ὁ.π.

51. Ὅ.π., κεφ. 6, «Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ὄγδοη ἡμέρα», σσ. 315-340.

52. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Στρωματεῖς* 2, 19, PG 8, 1048B: «τῶ γὰρ 'κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν' ... οὐ τὸ κατὰ τὸ σῶμα μὴνύεται, οὐ γὰρ θέμις θνητὸν ἀθάνατον ἐξομοιοῦσθαι, ἀλλ' ἢ κατὰ νοῦν καὶ λογισμὸν»· Ὀριγένους, *Τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγητικῶν* 13, 34, PG 14, 460B: «ἀθάνατος ἂν ἔμεινεν ὁ ἄνθρωπος, εἰ ... ἀπὸ τοῦ ζύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ ἦσθιεν».

κατ' εἰκόνα⁵³. Ἡ ψυχὴ συνεχίζει ἕκτοτε νὰ ὑπάρχει ὡς ἄυλη οὐσία κατ' εἰκόνα Θεοῦ, φορέας κτιστῆς ζωῆς. Ἡ φθορὰ τοῦ σώματος καὶ ὁ βιολογικὸς θάνατος ἔγιναν τὸ ἱμάτιο, τὸ ὁποῖο περιβάλλει στὸ ἔξῃς τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου, λόγῳ τῆς ἀπώλειας τῆς μετοχῆς τῆς ψυχῆς στὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἐξέπεσε ἀπὸ τὸ ὄντως εἶναι στὸ ἀπλῶς εἶναι. Γι' αὐτὸ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ φθορὰ καὶ τὸν θάνατο προϋποθέτει γιὰ τὸν Συμεὼν τὴν ἀναγωγὴ καὶ πάλι στὴ δόξα, τὴν κάθαρση, τὴν ἀπάθεια καὶ τὴν ἐκ νέου ἔνωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, τὰ ὁποῖα πραγματοποιήθηκαν ἀπὸ τὸν σαρκωθέντα καὶ ἀναστάντα Χριστὸ καὶ στὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ μετέχει κάθε ἀνθρώπινη ὑπόσταση, πρόσωπο, διὰ τῆς ψυχοσωματικῆς ἔνωσῆς τῆς μὲ τὸν ἀναστάντα Χριστό⁵⁴.

SUMMARY

The essence of beings and the immortality of the soul

By Andreas Karatzas, PhD
Hellenic Open University

In the dialogue about the immortality of the soul, whenever reference is made to Creation and more specifically to the man's creation and the creation of the soul, the emphasis is placed on 'ex nihilo' creation of beings and not on the will and creative energy of Holy Trinity, who determines the way of their substance and the characteristics of their existence. Thus, it is erroneously perceived that all created beings, included human, have a created substance with the same common feature: a natural tendency towards the non-existence, towards nothing. This tendency is perceived as a natural property of all created beings. In other words, since all created beings come from «ἐξ οὐκ ὄντων»,

53. Πρὸβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, PG 150, 1148: «Τὸ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι θεῖαν ἀποβαλόντες, τὸ κατ' εἰκόνα οὐκ ἀπωλέσαμεν».

54. Βλ. Νεμεσίου Ἐμέσης, *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου εἰς κεφάλαια μδ', α'*, PG 40, 513B: «ἂν δὲ τὰ τῆς ψυχῆς προτιμήσῃ καλά, τῆς ἀθανασίας ἀξιοθῆ» καὶ «ἐκπεσὼν οὖν τῆς τελειώσεως, ἐξέπεσεν ὁμοίως καὶ τῆς ἀθανασίας, ἣν ὕστερον ἀναλήψεται χάριτι τοῦ ποιήσαντος αὐτόν», 516B.

therefore with their death or their deconstruction they come again to *nihilo*, to the nonexistence of their substance, to nothing.

As a contribution to the above dialogue, we decided to look into Saint's Symeon the New Theologian point of view and the Church Fathers opinion about the immortality of the soul with main interest of this study the question about the relationship between the created substance of beings and the creative power and will of God. At first, we will present the two ways of understanding seen by Church Fathers about the creation of beings form the uncreated God, "the essence of life from the beginning" and 'the processing' or 'decoration'. Then we are trying a new reading of the verses of *Genesis*, referring to the creation of the world and the Human so as to highlight new ways of substance «ἐξ οὐκ ὄντων» of all beings and more particularly of the human soul. In this way we conclude that a being's return to nothing, to zero, is closely associated not only with the way of its substance but also with its way of existence, due to the creative will of God and not because of the inherent properties of its nature. Finally, we are showing the Church Fathers' faith that the soul cannot lose the idiom of life, cannot stop to be a vital power into created world, because it is created in the image and likeness of God and it is designed by natural immortality. We finish this study with a reference to immortality by grace and in which way it is different from the natural immortality of the soul.